

WORKING PAPER

3-00

101 bouwstenen van een duurzame ontwikkeling

**Federaal
Planbureau**

Kunstlaan 47-49
B-1000 Brussel
Tel.: (02)507.73.11
Fax: (02)507.73.73
E-mail: contact@plan.be
URL: <http://www.plan.be>

Teksten van de Task Force
Duurzame Ontwikkeling,
samengebracht door
Pieter Dresselaers

April 2000

A stylized graphic in light gray showing a hand with fingers spread, holding a globe. The hand is positioned on the right side, and the globe is on the left. The lines are thick and curved, giving it a modern, abstract feel.

101 bouwstenen van een duurzame ontwikkeling

Teksten van de Task Force
Duurzame Ontwikkeling,
samengebracht door
Pieter Dresselaers

April 2000

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op het economische, sociaaleconomische en leefmilieuterrein. Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de Regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van haar werkzaamheden. De resultaten van haar onderzoek worden ter kennis gebracht van de gemeenschap en dragen zo bij tot het democratische debat.

Bij de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* is het FPB belast met de opstelling van het Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling en de voorbereiding van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling. De "Task Force Duurzame Ontwikkeling" is de groep van personeelsleden die sinds januari 1998, onder de leiding en de verantwoordelijkheid van het FPB, uitvoering geeft aan deze opdracht.

De leden van de Task Force Duurzame Ontwikkeling die deelgenomen hebben aan de verwezenlijking van het eerste Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling zijn: Thomas Bernheim, Hadelin de Beer de Laer, Katrien Debeuckelaere, Pieter Dresselaers (1999), Jean-Maurice Frère, Nadine Gouzée (coördinatrice), Tom Meeuws (1998), Bert Steyaert, Sophie van den Berghe, Denis Van Eeckhout, Sylvie Varlez, Stéphane Willems (1998) en Natacha Zuinen. Sophie Sorel, Nathalie Gilsoul en Martine Thomas waren belast met het secretariaat; Alfons Arijs, Eric Janssens en Katrien Standaert hebben aan de vertaling deelgenomen. Brenda Breugelmans stond in voor de lay-out.

Internet

URL: <http://www.plan.be>

E-mail: contact@plan.be

Publicaties

Terugkerende publicaties:

De economische vooruitzichten, De economische begroting, De "Short Term Update"

Planning Papers (de laatste nummers)

86 *Vergrijzing en financiering van de sociale zekerheid: een haalbare uitdaging? - Handelingen van het door het Federaal Planbureau georganiseerde Colloquium, Brussel, 2 en 3 december 1997*

87 *Overheidsparticipaties in de marktsector in België*
H. Spinnewyn - Februari 2000

Working Papers (de laatste nummers)

2/00 *Belgium's export performance*
D. Simonis - Maart 2000

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Henri Bogaert

Wettelijk Depot: D/2000/7433/9

Inhoudstafel

I	Inleiding	1
II	Alfabetische begrippenlijst	7
III	Overzicht Franse en Engelse vertalingen	61

Inleiding

Duurzame ontwikkeling is een project dat de complexiteit van maatschappelijke en ecologische ontwikkelingen onder ogen ziet, van het lokale tot het mondiale niveau. Daardoor is het niet eenvoudig om het onderwerp te presenteren op een manier die voor iedereen te begrijpen is. Voor het welslagen van dit project en vanuit democratisch oogpunt is het echter onontbeerlijk om het met de nodige pedagogie aan een breed publiek uit te leggen. Dit repertorium heeft tot doel om een eerste antwoord te geven op deze nood, op basis van de werken van de Task Force Duurzame Ontwikkeling van het Federaal Planbureau.

Zowel het eerste Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling “Op weg naar duurzame ontwikkeling” (of verkort: Ferado 1) als Planning Paper 85 van het Federaal Planbureau “Duurzame ontwikkeling: een project op wereldschaal” (verkort: PP85), behandelen begrippen die in het kader van duurzame ontwikkeling een specifieke betekenis hebben. Voor niet-ingewijden kunnen deze begrippen onduidelijk of betekenisloos overkomen. Maar ook personen die wel vertrouwd zijn met het onderwerp kunnen in verwarring gebracht worden door deze veelheid aan terminologie die specifiek is voor duurzame ontwikkeling. Ook een aantal instellingen, conferenties en verdragen en hun rol inzake duurzame ontwikkeling zijn onvoldoende bekend.

Dit repertorium heeft dus een dubbel doel: het dient om de materie toegankelijker te maken voor niet-specialisten en het moet bijdragen tot een goed begrip van duurzame ontwikkeling in het algemeen en van de gebruikte terminologie in het bijzonder. Het is geen lijst van academische definities maar wel een verzameling teksten over op zichzelf bestaande termen. Die moeten de lezer een praktisch inzicht verschaffen in de problematiek van duurzame ontwikkeling. Hiervoor werd ruimschoots beroep gedaan op de teksten van Ferado 1 en PP85. Als er in die teksten geen goede definitie voorhanden was is er gezocht naar een bestaande definitie, liefst uit een officiële bron zoals een verdragstekst. Het gaat hier dus niet om een echt glossarium maar eerder om een werkmiddel in volle evolutie, dat publicatie na publicatie verfijnd moet worden.

A. Doelstellingen

- De lezers helpen:
deze lijst van sleutelbegrippen moet helpen bij de navigatie doorheen de genoemde documenten door te functioneren als een aanvullende trefwoordenlijst.
- De auteurs helpen:
op een overzichtelijke en heldere manier de belangrijkste elementen van betekenis van een aantal sleutelbegrippen geven kan bijdragen tot het schrijven van meer accurate en coherente teksten in de toekomst. Het kan dus dienen als een handig geheugensteuntje voor auteurs.
- De vertalers helpen:
deze presentatie van geselecteerde begrippen, hun Franse en Engelse vertalingen en een verduidelijking van hun betekenis, zou ook een aantal problemen bij vertalingen moeten wegnemen.

B. Structuur

Deze alfabetisch geordende lijst van begrippen brengt voor elk lemma de volgende informatie bijeen:

- het sleutelbegrip;
- de Franse vertaling, de Engelse vertaling (behalve voor specifiek Belgische begrippen);
- een verklarende tekst. Als die afkomstig is van een andere bron dan de referentiedocumenten (het eerste Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling (Ferado 1) en Planning Paper 85 (PP85)), dan is de bibliografische referentie ervan opgenomen. Als het om een gepubliceerd document gaat, wordt de bibliografische verwijzing ook gegeven. Ook zijn de internetadressen van sommige organisaties toegevoegd;
- een verwijzing naar de pagina's in Ferado 1 en PP85.

Als bijlage worden de Franse en de Engelse termen gepresenteerd in twee alfabetische lijsten, samen met hun Nederlandse vertaling.

C. Opgenomen begrippen met bladzijdenummer

• Agenda 21 (A21)	7
• Algemeen Verslag over de Armoede (AVA)	8
• Armoede	8
• Armoedegrens	8
• Atmosfeer	9
• Basisbehoeften	10
• Beginsel	10
• Beginsel van billijkheid tussen en binnen de generaties	11

• Beginsel van erkenning van wetenschappelijke onzekerheden	11
• Beginsel van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden	12
• Beginsel van integratie van de componenten	13
• Beginsel van langetermijnvisie	14
• Beginsel van participatieve en verantwoordelijke benadering	15
• Bestaansminimum	16
• Bestaansonzekerheid	16
• Biologische diversiteit (biodiversiteit)	17
• Broeikaseffect (klimaatverandering)	18
• Broeikasgas	18
• Brundtlandrapport	18
• Cadmium	19
• Calorieënaanbod	19
• Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB)	20
• Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD)	20
• Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame	21
• Conferentie van Rio (UNCED)	21
• Coördinatiecomité voor het Internationaal Milieubeleid (CCIM)	22
• Diffuse bronnen	22
• DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)	23
• Draagkracht van het milieu	24
• Duurzame ontwikkeling	24
• Endogeen model	25
• Europese milieukeur	25
• Eutrofiëring	26
• Externaliteiten	26
• Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling	27
• Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling	27
• Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)	28
• Flexibele mechanismen	29
• Grote maatschappelijke groepen	30
• Handel in emissies	30
• Handelingsperspectief	31
• Initiatief 20/20	31
• Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO)	32
• Interdisciplinair	33

• Interministeriële Conferentie Leefmilieu (ICL)	34
• Internalisering van kosten	34
• Internationale Panel inzake Klimaatverandering (IPCC)	35
• Internationale conferentie over bevolking en ontwikkeling	36
• Kernbeleid	36
• Kleine eilandstaten in ontwikkeling	37
• Koolstofdioxide (CO ₂)	37
• Kwik	37
• Kyotoprotocol	38
• Maatschappelijk middenveld	38
• Mariene milieu	38
• Menselijke ontwikkeling	39
• Milieutaks	39
• Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO ₂ -uitstoot (CO ₂ -programma)	40
• Nationale Arbeidsraad (NAR)	40
• Nationale Raad voor Duurzame Ontwikkeling	41
• Officiële ontwikkelingshulp (OO)	41
• Ondersteunend beleid	41
• Ontwikkeling	42
• Overdracht van milieuverantwoorde technologieën (technologie-overdracht)	42
• Ozon in de troposfeer	42
• Ozonlaag	43
• Ozonperiode	43
• Pairs	44
• Planetaire dimensie	44
• Politieke component van duurzame ontwikkeling	44
• Polychloorbifenylen (PCB's)	45
• Prior informed consent procedure (PIC-procedure)	45
• Productnorm	46
• Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21 (Programma 21)	47
• Programmaterrein	47
• Raad voor het Verbruik (RVV)	47
• Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering	47
• Rationeel energiegebruik (REG)	48
• Reporting-planning-implementation-monitoring	49

• Stikstofoxiden (NO _x)	49
• Sturende kracht	50
• Thematisch kernpunt	50
• Toekomstverkenning	50
• Top van de Aarde +5 (Top +5)	51
• Transdisciplinair	51
• Tributyltin	51
• Tweede Conferentie inzake menselijke nederzettingen (Habitat II)	52
• Uitroeijing van de armoede	52
• Verdrag inzake biologische diversiteit	53
• Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de noordwestelijke Atlantische Oceaan (OSPAR-verdrag)	53
• Verdrag inzake het zeerecht	54
• Vierde wereldconferentie over vrouwen	54
• Vluchtige organische stoffen (VOS)	55
• Voorzorgsbeginsel	55
• Warmtekrachtkoppeling	55
• Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED of Brundtlandcommissie)	55
• Wereldmilieufonds (GEF)	56
• Wereldtop inzake de sociale ontwikkeling	57
• Wereldtop voor de kinderen	57
• Wereldwijde conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling	58
• Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (BS 18 juni 1997)	58

Alfabetische begrippenlijst

1. Agenda 21 (A21)

Action 21 / Agenda 21

Agenda 21, die de neerslag is van de onderhandelingen van de Conferentie van Rio, is het eerste echte politieke project voor duurzame ontwikkeling op wereldschaal dat door de internationale gemeenschap werd goedgekeurd. Dit document heeft geen juridisch bindend karakter maar vormt de hoeksteen van de beloften die beleidsverantwoordelijken van heel de planeet op 14 juni 1992 in Rio hebben gedaan om gezamenlijke strategieën toe te passen, opdat de ontwikkelingswijze van de mensheid geleidelijk aan duurzaam zou worden. Deze tekst, waarover op intergouvernementeel niveau werd onderhandeld met een onmiskenbare participatie van de grote maatschappelijke groepen, bevestigt dus een voluntaristische visie op de toekomst. Doelstellingen, acties en middelen staan beschreven in de 39 hoofdstukken van Agenda 21 die volgen op het hoofdstuk Preambule. Ze kunnen volgens Agenda 21 verwezenlijkt worden mits een grotere aandacht voor de integratie van milieuvragen en de economische en sociale ontwikkeling. Geen enkele natie kan dit op eigen kracht verwezenlijken. Alle naties samen dat kunnen wel, in een mondiale samenwerking ten behoeve van duurzame ontwikkeling. De zogeheten programmaterreinen van Agenda 21 om ontwikkeling duurzaam te maken, worden onderverdeeld in vier blokken:

- sociale en economische dimensies (7 hoofdstukken);
- behoud en beheer van hulpbronnen voor ontwikkeling (14 hoofdstukken);
- versterking van de rol van belangrijke groepen (10 hoofdstukken);
- middelen ter implementatie (8 hoofdstukken).

In België verwijst de wet over duurzame ontwikkeling uitdrukkelijk naar Agenda 21.

*Action 21. Déclaration de Rio sur l'environnement et le développement. Déclaration de principe relative aux forêts. Conférence des Nations unies sur l'environnement et le développement (CNUED). Genève: Nations unies. [gopher://gopher.un.org:70/11/conf/unced/](http://gopher.un.org:70/11/conf/unced/). In Nederlandse vertaling verschenen als: *Agenda 21*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Ministerie van Buitenlandse Zaken of <http://www.ddh.nl/agenda21/>.*

PP85: Dit document maakt een balans op van Agenda 21. Algemene informatie over Agenda 21 is te vinden op blz. 1-11.

Ferado 1: blz. V-IX, 27-40, 45, 54, 70, 86, 91, 179, 213, 225, 226, 228, 239, 391, 415, 421, 423-437.

2. Algemeen Verslag over de Armoede (AVA)

Rapport général sur la Pauvreté (RGP)

De Regeringsverklaring van 7 maart 1992 stelde een Algemeen Verslag over de Armoede (AVA) in het vooruitzicht. De Koning Boudewijnstichting, in samenwerking met de afdeling OCMW van de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten en ATD Vierde Wereld, was verantwoordelijk voor het opstellen van het AVA. Gedurende twee jaar (1993 en 1994) hebben deze organisaties samen met organisaties die de armen vertegenwoordigen, hulpverleners en andere specialisten, hun ervaringen samengebracht en een aantal beleidsvoorstellen geformuleerd. Het verslag werd eind 1994 voorgesteld aan de regering. Het AVA is naast een “verslag” vooral ook de weerspiegeling van een mobilisatie- en dialoog-proces dat op gang is gekomen tussen de mensen die de armoede van dag tot dag als realiteit ervaren en burgers die omwille van hun (beroeps)positie met armoede en sociale uitsluiting te maken hebben.

Koning Boudewijnstichting samen met ATD vierde wereld België en Vereniging van Belgische steden en Gemeenten, Afdeling Maatschappelijk Welzijn (1994). *Algemeen verslag over de Armoede*. Brussel.

Ferado 1: blz. 185-194, 315, 335, 336, 426, 434.

3. Armoede

Pauvreté / Poverty

Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen. (Zie “Uitroeijing van de armoede”.)

Ferado 1: Armoede is een van de kernthema's van dit document. De belangrijkste passages erover zijn te vinden op blz. 43-46, 105-107, 140-149, 179-194, 335, 366-372.

4. Armoedegrens

Seuil de pauvreté / Poverty line

Armoede wordt in internationaal vergelijkend onderzoek gemeten aan de hand van een monetaire armoedegrens. Personen met een inkomen onder een bepaald minimumniveau worden beschouwd als arm. Voor de Wereldbank ligt die inkomensgrens op één dollar per dag. Maar die indicator definieert armoede alleen in monetaire termen. Het Ontwikkelingsprogramma van de VN (UNDP) probeert in haar jaarlijkse rapporten verschillende armoede-indicatoren te integreren in één kengetal, de Human Poverty Index. Met dat cijfer schetst het UNDP een meer omvattend beeld van armoede in verschillende landen van de wereld. In de editie van 1998 van het UNDP Human Development Report wordt een tweede Human Poverty Index voorgesteld, specifiek voor geïndustrialiseerde landen. Het aantal armen kan ook berekend worden aan de hand van empirisch vastge-

stelde armoedegrenzen. Het nadeel van deze methode is dat ze de armoedegrens op basis van enquêtes vaststelt, waardoor het opmaken van tijdreeksen moeilijker is. Vanuit een zuiver monetair standpunt komt de wettelijke armoedegrens in België overeen met het bestaansminimum. Het aantal bestaansminimumtrekkers is zeker geen sluitende indicator van armoede. Toch blijven deze cijfers een belangrijke aanwijzing voor de armoedesituatie in België en kunnen bijgevolg als een armoedegrens geïnterpreteerd worden.

PP85: blz. 42.

Ferado 1: blz. 106-108, 140-144, 148, 167, 168.

5. Atmosfeer

Atmosphère / Atmosphere

De atmosfeer is het gasvormig omhulsel van de aardbol. Over het algemeen worden verschillende luchtlagen onderscheiden:

- de troposfeer reikt tot op een hoogte van 7 tot 16 kilometer boven het aardoppervlak en vertegenwoordigt ongeveer 90% van de massa van de dampkring. Daarin ontstaan de meteorologische verschijnselen;
- de stratosfeer, de mesosfeer en de thermosfeer zijn andere lagen van de dampkring die zich respectievelijk tot op 50, 80 en 1 000 kilometer boven het aardoppervlak bevinden.

De chemische samenstelling van de atmosfeer vormt een fragiel evenwicht dat het resultaat is van een miljarden jaren durende evolutie. De lucht bestaat voornamelijk uit zuurstof (O₂, ongeveer 21%), stikstof (N₂, ongeveer 78%) en argon (ongeveer 0,93%). Andere gassen, die in heel kleine hoeveelheden aanwezig zijn, zijn ook onontbeerlijk voor het leven op aarde en spelen een belangrijke rol in de grote milieuproblemen:

- de aarde is omgeven door een stratosferische ozonlaag (O₃). Dat is een labiel gas, dat onder de invloed van ultraviolette straling in de stratosfeer gevormd wordt. Die laag beschermt het leven op aarde tegen de gevaarlijkste ultravioletstralen;
- de "broeikasgassen" verwarmen van nature de atmosfeer: waterdamp (H₂O), koolstofgas (CO₂), methaan (CH₄) en stikstofoxide (N₂O). Die gassen vangen de zonne-energie in de atmosfeer. Zonder dit natuurlijke verschijnsel zou de gemiddelde temperatuur op aarde ongeveer -18°C bedragen.

PP85: blz. 16, 39, 48, 63, 71-73, 76, 79, 104, 128-132.

Ferado 1: blz. 48-50, 108-111, 150-155, 164, 195-212, 258-260, 272, 278-279, 320, 337, 373-378, 414.

6. Basisbehoeften

Besoins essentiels / Basic needs

Het begrip “basisbehoeften” staat centraal in het denkbeeld van duurzame ontwikkeling. Een duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoet komt aan de noden van het heden zonder de behoeftenvoorziening van de komende generaties in het gedrang te brengen. Er liggen twee gedachten aan de grondslag: (1) het concept “noden”, en in het bijzonder de basisbehoeften van armen (*werk, voedsel, energie, water en hygiëne*) die de hoogste prioriteit moeten krijgen en (2) het beginsel van de beperkingen die de huidige stand van de technologie en het gangbare samenlevingsverband opleggen aan de capaciteit van het leefmilieu om aan de huidige en toekomstige behoeften te voldoen. In de ontwikkelingslanden wordt de ontwikkeling in het algemeen afgeremd omdat onvoldoende aan de basisbehoeften tegemoetgekomen wordt. Dat leidt ertoe dat werknemers aan heel strenge en in bepaalde gevallen zelfs illegale arbeidsvoorwaarden onderworpen worden en dat kinderen al op heel jonge leeftijd moeten gaan werken. Het leidt ook tot een overexploitatie van het leefmilieu.

PP85: blz. 7, 65, 118.

Ferado 1: blz. 29, 30, 34, 61, 102, 104, 128, 148.

7. Beginsel

Principe / Principle

De Verklaring van Rio bevat 27 beginselen (de belangrijkste hiervan zijn opgenomen in bijlage C van Planning Paper 85) die de maatschappelijke inspanningen in de richting doen gaan van duurzame ontwikkeling. Een aantal van die beginselen maken deel uit van internationaal recht, een aantal zijn op weg om aldus te worden erkend. Ze komen voor in internationale of regionale juridische instrumenten of in juridisch niet-bindende teksten. Sinds Rio zijn er door de Algemene Vergadering van de VN verschillende resoluties uitgevaardigd die moeten zorgen voor een bredere toepassing van de Rio-verklaring. Een rapport van de secretaris-generaal van de VN maakt voor ieder beginsel een stand van zaken op over de vooruitgang die nationaal en internationaal werd geboekt sinds Rio. Algemeen kan vastgesteld worden dat er in juridische teksten belangrijke vooruitgang werd geboekt. Op internationaal vlak werden een groot aantal van de beginselen uit de Rio-verklaring opgenomen in verdragen, protocollen, verklaringen die na Rio werden opgesteld. Op nationaal vlak varieert de toepassing van land tot land, vanwege de verschillende rechtssystemen. Het merendeel van de beginselen, acties en doelstellingen die aan bod komen in de goedgekeurde teksten van de Conferentie van Rio, beogen een ontsluiting van de klassieke aanpak van milieu- en ontwikkelingsproblemen.

PP85: blz. 2, 20, 23, 25, 30, 34, 37, 41, 45, 47, 81, 113, 122, 123, 129-132, 154, 160, 164.

Ferado 1: blz. 32-39, 44, 46, 54, 59, 61, 64, 70, 91, 177, 179, 191-194, 197, 211, 223, 233, 237, 239, 240, 353, 417-433.

8. Beginsel van billijkheid tussen en binnen de generaties

*Principe d'équité inter- et intragénérationnelle /
Inter- and intragenerational equity principle*

Duurzame ontwikkeling moet aan een bijkomende ethische eis voldoen en niet alleen aan het klassieke beginsel van gelijkheid binnen een zelfde generatie. Hierbij moet namelijk ook erkend worden dat onze handelingen en levensstijl gevolgen hebben voor de volgende generaties. Vandaag zijn er nog meer dan 130 miljoen kinderen die geen basisonderwijs genieten. Bijna één miljard bewoners van de planeet kan noch lezen, noch schrijven, laat staan een formulier invullen of een computer gebruiken. Dat is zeker één fundamentele ongelijkheid tussen hun rechten en die van de meeste kinderen die in rijke landen worden geboren. Maar er bestaat ook een ongelijkheid tussen de nakomelingen en erfgenamen van beide categorieën van kinderen. De levensomstandigheden van de volgende generaties worden immers, zowel op sociaal als op ecologisch gebied, grotendeels bepaald door die van de huidige generaties. Ze worden ook sterk beïnvloed door bijvoorbeeld de ophoping van vervuilende stoffen of het overontginnen van natuurlijke hulpbronnen (visvangst), wat de ecosystemen en het gemeenschappelijke milieuerfgoed op lange termijn aantast. Hier dreigt een tegenstelling te ontstaan tussen gelijkheid vandaag (vis voor iedereen) en de eis van gelijkheid tussen vandaag en morgen (wat een beperking van de huidige visvangst vereist). Deze nieuwe eis van gelijkheid tussen opeenvolgende generaties (die in elk geval nieuw is voor de huidige levensstijl in de rijke landen) is de volgende: *handel zo dat er na jou, zo lang mogelijk, een menswaardig bestaan mogelijk is*. Aangezien deze logisch samenhangt met de eis van gelijkheid binnen een zelfde generatie, worden beide eisen in het derde beginsel van de Verklaring van Rio samengebundeld: *"Het recht op ontwikkeling moet zodanig worden gerealiseerd dat op rechtvaardige wijze wordt voorzien in de behoeften op het gebied van ontwikkeling en milieu van zowel huidige als toekomstige generaties."*

PP85: blz. 7, 34, 41, 93, 103, 140, 152, 171.

Ferado 1: blz. 30, 34, 52-54, 57, 61, 64, 87, 91, 178, 181, 265, 329, 356, 384, 413, 425, 426, 439.

9. Beginsel van erkenning van wetenschappelijke onzekerheden

*Principe de reconnaissance des incertitudes scientifiques /
Acknowledgement of scientific uncertainty principle*

Binnen een perspectief van duurzame ontwikkeling wordt, met het oog op nieuwe strategieën, systematisch gezocht naar een betere synergie tussen de verschillende ontwikkelingscomponenten. Dat neemt niet weg dat binnen elke wetenschapsdiscipline veel onzekerheid blijft bestaan en dat zelfs in een transdisciplinaire aanpak de wetenschappelijke onzekerheid over het algemeen nauwelijks vermindert, integendeel. Hoe kan met deze wetenschappelijke onzekerheid rekening worden gehouden zonder dat de wetenschap hierdoor aan nauwkeurigheid en geloofwaardigheid moet inboeten? De eerste voorwaarde is dat de wetenschappelijke evaluatie van uitspraken over onzekerheid in handen van wetenschappers blijft, waarbij er ruimte wordt gecreëerd voor tegenstrijdige wetenschappelijke expertises. Maar de wetenschappelijke vragen die door de uitdagingen van duurzame ontwikkeling worden opgeworpen zijn omvangrijk.

Daarom moeten de wetenschappelijke prioriteiten beter tegemoetkomen aan de noden van het maatschappelijk middenveld en de politieke besluitvorming inzake wetenschappelijke kennis. De tweede voorwaarde waaraan voldaan moet worden opdat de beslissingen, ondanks de ingewikkeldheid van nieuwe uitdagingen, wetenschappelijk verantwoord blijven, is een “voorzorgshouding” vanwege de beleidsmakers. Tegenstrijdige expertises mogen inderdaad geen excuus meer zijn voor het gebrek aan politieke initiatieven bij ernstige of onomkeerbare schade. Op basis van het voorzorgsbeginsel kunnen voorzorgsmaatregelen voortaan dus als redelijk worden beschouwd, zelfs indien er geen wetenschappelijke zekerheid bestaat over de risico’s. Het voorzorgsbeginsel wordt in beginsel 15 van de Verklaring van Rio verwoord: “Teneinde het milieu te beschermen zullen staten naar hun vermogen op grote schaal de voorzorgsbenadering moeten toepassen. Daar waar ernstige of onomkeerbare schade dreigt, dient het ontbreken van volledige wetenschappelijke zekerheid niet als argument te worden gebruikt voor het uitstellen van kosteneffectieve maatregelen om milieuaantasting te voorkomen.” Ook is het belangrijk op te merken dat de toepassing van dit beginsel niets verandert aan de regels inzake burgerlijke aansprakelijkheid. Ze houdt daarentegen een belangrijke wijziging in voor de relatie tussen het wetenschappelijke, politieke en economische veld dat bij de beslissingen is betrokken. Daarom is er een derde voorwaarde aan het *voorzorgsbeginsel* verbonden, waaraan zij die ten nadele van anderen nieuwe risico’s doen ontstaan of bestaande risico’s verhogen (beleidsmakers, ondernemers, rokers enzovoort), moeten voldoen. Ze moeten de noodzaak erkennen om de aanvaarding van deze risico’s en het beheer ervan ter discussie te stellen op het aangepaste maatschappelijke niveau.

PP85: blz. 128.

Ferado 1: blz. 36, 37, 91, 179, 193, 210, 226, 237, 240, 330, 351, 353, 354, 421, 433, 434, 437.

10. Beginsel van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden

*Principe des responsabilités communes mais différenciées /
Common but differentiated responsibilities principle*

Een kenmerk van acties voor duurzame ontwikkeling is de expliciete erkenning van de mondiale of universele dimensie van het behandelde probleem. Sociale en ecologische problemen waarop het duurzame-ontwikkelingsproject antwoorden tracht te geven, kunnen niet volledig worden opgelost door unilaterale acties of worden gedefinieerd op één enkel niveau (individueel, subnationaal, nationaal of internationaal). Zelfs indien de oplossing voor deze problemen een sterk lokale dimensie heeft (bijvoorbeeld de opvang van vluchtelingen in een gemeente), moet die binnen een aanpak van duurzame ontwikkeling in een wereldperspectief kaderen (bijvoorbeeld het inlichten van de plaatselijke bevolking over de mondiale redenen die deze opvang wenselijk maken). Lokale acties voor duurzame ontwikkeling zouden dus rekening moeten houden met onderlinge afhankelijkheid op planetair niveau en geïntegreerd worden in gezamenlijke internationale acties. Klimaatverandering, ozonproblemen en de verspreiding van gevaarlijke vervuulende stoffen voor het mariene milieu tonen immers aan dat verontreiniging op lokaal niveau grensoverschrijdende oorzaken en gevolgen kan hebben. Deze onderlinge afhankelijkheid brengt uiteraard een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid met zich mee. Maar doordat lan-

den en lokale entiteiten een andere geschiedenis hebben en een verschillend niveau van hulpbronnen, verschilt ook hun aandeel in de collectieve verantwoordelijkheid voor het internationale streven naar duurzame ontwikkeling. Het zevende beginsel van de Verklaring van Rio erkent dit: “*Staten dienen in een geest van mondiaal partnerschap samen te werken teneinde de gezondheid en integriteit van het ecosysteem van de aarde te behouden, te beschermen en te herstellen. Aangezien het verschillend aandeel dat zij leveren aan de mondiale achteruitgang van het milieu hebben staten gemeenschappelijke, maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden. De ontwikkelde landen erkennen de verantwoordelijkheid die zij dragen in het internationale streven naar duurzame ontwikkeling gezien de druk die hun samenlevingen leggen op het mondiale milieu en gezien de technologieën en financiële middelen waarover zij beschikken.*” Met andere woorden, de druk die de gemiddelde consument van een ontwikkeld land uitoefent op het planetaire erfgoed en op de levensomstandigheden in de rest van de wereld, is sinds decennia heel wat groter dan die van een inwoner van de ontwikkelingslanden. Landen met een hoog BNP dragen bijgevolg een historische verantwoordelijkheid. Dat plaatst hen in een sleutelpositie in het internationale streven om niet-duurzame trends, die de druk en de effecten op de planeet verder vergroten, te vermijden. Het zijn overwegend deze landen die moeten bewijzen dat het mogelijk is de huidige consumptie- en productiepatronen te veranderen. De regeringen van de westerse landen hebben deze mondiale onderlinge afhankelijkheid erkend door zich op de Conferentie van Rio ertoe te verbinden, het voortouw te nemen bij het tot stand brengen van duurzame consumptiepatronen.

PP85: blz. 129, 172.

Ferado 1: blz. 33, 46, 91, 239.

11. Beginsel van integratie van de componenten

Principe d'intégration des composantes / Integration of components principle

De sociale, economische en ecologische component van ontwikkeling zijn drie aspecten van een zelfde realiteit. Ze zouden dus ten opzichte van elkaar op een coherente wijze moeten evolueren indien de gevolgde weg inzake ontwikkeling beantwoordt aan bepaalde toekomstvisies en coherente wilsuitingen. Maar in de wetenschappelijke en politieke praktijk worden deze componenten over het algemeen apart beschouwd, zonder dat hun onderlinge verbanden en interacties in rekening worden genomen. De derde dimensie van projecten voor een duurzame ontwikkeling houdt in dat tussen disciplines, administraties en het gevoerde beleid op een actieve wijze naar oplossingen wordt gezocht voor de problemen van deze onderverdeling in vakjes. In zo'n optiek wordt het accent gelegd op de verbanden tussen de drie componenten en op de noodzaak om een evenwicht tussen deze te vinden in het geval ze in conflict treden met elkaar. Deze zoektocht naar een coherentie tussen de strategieën van duurzame ontwikkeling is moeilijk, niet alleen voor de analytische grondbeginselen maar ook voor het operationele aspect. Er bestaan geen eenvoudige technologische of politieke oplossingen voor deze conflicten. Ze stellen rechtstreeks de productie- en consumptiepatronen in vraag: zo heeft bijvoorbeeld om het even welke oplossing voor een milieuprobleem belangrijke economische en sociale gevolgen. Voor het uitdenken van strategieën is bijgevolg een “geïntegreerde” benadering nodig, die rekening houdt met de talrijke interacties tussen de economische, so-

ciale en ecologische componenten. Het vierde beginsel van Rio beoogt dit: “Teneinde duurzame ontwikkeling te bereiken dient milieubescherming een integrerend bestanddeel van het ontwikkelingsproces te vormen en niet afzonderlijk daarvan te worden beschouwd.” Deze eis van integratie van de componenten vergt een voluntaristische houding tegenover de dagdagelijkse werkelijkheid. De conflicten tussen onder meer sociale, ecologische, economische, culturele, ethische en educatieve doelstellingen zijn vaak te wijten aan tekortkomingen van zowel privé-instellingen (kortzichtigheid of markten die gekenmerkt worden door onvolledige informatie bijvoorbeeld) als openbare instanties (een onvoldoende uitgewerkt beleid of het hanteren van verkeerde beleidsinstrumenten bijvoorbeeld). Deze tekortkomingen veroorzaken externe kosten bij de werking van talrijke economische sectoren, ongelijkheden en ondoeltreffendheden bij de toekenning van de beschikbare natuurlijke hulpbronnen. Het project van duurzame ontwikkeling beoogt, rekening houdend met ieders functie en bevoegdheden, een democratische oplossing te vinden voor al deze tekortkomingen. Het tracht de verspreide, soms zelfs confluierende initiatieven voortdurend te verbinden en te integreren in een coherente strategie. (Zie ook “Interdisciplinair”.)

PP85: blz. 14, 16, 36, 37-38, 41, 50, 58, 59, 69, 97, 99, 123, 140, 149, 153, 171.

Ferado 1: blz. 27, 29, 31, 35, 44, 45, 54, 68, 71, 72, 81, 91, 92, 98, 101, 178, 187, 192, 211, 212, 217, 223, 225, 226, 237, 239, 241, 261, 266, 267, 274, 306, 322, 326, 329, 330, 339, 340, 341, 394, 416, 417, 421, 428-432, 435, 436-437.

12. Beginsel van langetermijnvisie

Principe de vision à long terme / Long-term view principle

Elke aanpak van duurzame ontwikkeling zal een fundamenteel evenwicht in de beslissingscriteria inbouwen ten voordele van langetermijnopties, daar waar huidige benaderingen veelal gekenmerkt worden door kortetermijnopties. Toch blijft een kortetermijnaanpak betekenisvol en gaat het er niet om de huidige generatie met een stralende toekomst te sussen. De dimensie die specifiek is voor duurzame ontwikkeling kan dus worden bepaald als het *niet-dominant zijn van de korte termijn op de lange termijn en omgekeerd*. Kortetermijnacties hebben dus soms een eigen finaliteit, bijvoorbeeld voor armoedebestrijding. Maar ze zijn ook wenselijk om de effecten en grondbeginselen van langetermijnstrategieën aanhoudend te versterken. Doordat ecosystemen traag reageren, is ook een strategie op lange, zelfs heel lange termijn noodzakelijk om juist de negatieve effecten van de huidige ontwikkelingswijze te kunnen corrigeren. Bij zo'n langetermijnaanpak moet nagedacht worden over de chronologische volgorde van acties. Uitgangspunt is in elk geval dat de keuzes op verschillende tijdstippen moeten worden getoetst en eventueel herzien, om zich aan de ontwikkelingen en met name aan de voortschrijdende wetenschappelijke en technologische kennis aan te passen. Zo beveelt Agenda 21 bijvoorbeeld een veelomvattende strategie aan, “die zich richt op de consumptiebehoefte, op vervulling van de basisbehoeften van de armen en op het terugdringen van verontreiniging en van het gebruik van uitputbare hulpbronnen in het productieproces.” (Agenda 21; 4.5). Het project van duurzame ontwikkeling kan dus worden beschreven als een geleidelijk maatschappelijk leerproces waarbij de effecten van beslissingen op lange termijn verbeteren. Daarom is het belangrijk dat niet alleen de huidige beleidsmakers

deelnemen aan dit leerproces, maar ook het maatschappelijk middenveld en de openbare administratie (die de koppeling vormt tussen de beleidsmakers en de bevolking). (Zie ook “Gelijkheid tussen en binnen generaties”.)

PP85: blz. 1, 4, 11, 27, 47, 68, 113, 116, 212, 127-129, 136, 145, 148, 151, 157.

Ferado 1: blz. 27, 34, 47, 91, 178, 191, 210, 223, 225, 239, 289, 329, 421, 425-427, 435, 437.

13. Beginsel van participatieve en verantwoordelijke benadering

*Principe d'approche participative et responsable /
Shared and responsible approach principle*

De uitdagingen inzake duurzame ontwikkeling hebben niet alleen een mondiale en langetermijndimensie, maar vragen ook talrijke beslissingen die in verschillende sectoren tegelijk moeten worden genomen en die belangrijke gevolgen hebben voor de maatschappelijke leefpatronen. Zo zijn de bronnen van vele vervuilende stoffen multisectoraal en vaak diffuus. De beheersing van die diffuse bronnen is slechts mogelijk indien alle betrokken actoren participeren en hiervoor verantwoordelijk gesteld worden. Binnen de huidige instellingen echter worden sociale en ecologische problemen nog te vaak technisch beheerd, namelijk per sector of per instrument (bijvoorbeeld arbeidsduur, milieutaksen en een uitrustingsplan). De participatiemechanismen en gemeenschappelijke strategieën zijn ten dele een tegenwerping tegen technocratische misstanden. De meeste mensen zijn echter niet gewoon om in een dynamisch perspectief te debatteren over maatschappelijke normen, samenlevingsverbanden en technologische keuzes. De inzet van dit debat is voor hen niet duidelijk. Daarom erkent de verklaring van Rio in het tiende beginsel ook het recht van elk individu om toegang te hebben tot informatie over de ontwikkeling van het milieu: *“Vraagstukken op milieugebied worden het best aangepakt met participatie van alle betrokken burgers op het relevante niveau. Op nationaal niveau dient elk individu passende toegang te hebben tot de informatie betreffende het milieu waarover de overheid beschikt, zoals informatie over gevaarlijke stoffen en activiteiten in hun leefomgeving, en de mogelijkheid te hebben deel te nemen aan besluitvormingsprocessen. Staten dienen de publieke bewustwording en participatie te vergemakkelijken en te stimuleren door informatie op grote schaal beschikbaar te stellen. Er dient effectieve toegang te worden verleend tot rechterlijke en administratieve procedures, waaronder herstel en verhaal.”* Op grond van dit beginsel eist Agenda 21 de actieve participatie van een zo groot mogelijk deel van de bevolking in de besluitvorming, zowel van individuen als van groepen en organisaties die in een lijst in Agenda 21 zijn opgenomen: naast de klassieke sociale gesprekspartners (ondernemingen en werknemers), bevat deze lijst niet-gouvernementele organisaties, vrouwen- en jongerengroepen, landbouwers, de wetenschappelijke kringen, plaatselijke verenigingen en de autochtone bevolking. Een duurzame ontwikkelingswijze ontstaat niet alleen door de versterking en uitbreiding van de participatiemechanismen, maar ook door de vrijwillige participatie van alle actoren: consumenten, producenten, overheid enzovoort. Elke burger kan immers, om de ontwikkeling van duurzame productie- en consumptiepatronen te bevorderen, een specifieke verantwoordelijkheid nemen voor de levenscyclus van producten en diensten. (Zie ook “Grote maatschappelijke groepen”.)

Ferado 1: blz. 35, 37, 43, 91, 179, 194, 212, 226, 240, 331, 421, 423, 435.

14. Bestaansminimum

Minimex / Minimum means of subsistence

Het bestaansminimum is de wettelijk vastgelegde uitkering die een minimuminkomen waarborgt aan personen met onvoldoende of geen bestaansmiddelen. Samen met andere residuele regelingen (het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, de gewaarborgde gezinsbijslagen en de tegemoetkoming aan gehandicapten) vormt het bestaansminimum voor een belangrijk deel van de armen de voornaamste inkomensbron. Specifiek bij het toekennen van een bestaansminimum is dat alle soorten inkomens van de potentieel begunstigde in overweging worden genomen. Er bestaan vier categorieën van rechthebbenden op het bestaansminimum. Het feitelijk maandbedrag van het bestaansminimum per categorie bedroeg op 1 januari 1999 voor samenwonende echtgenoten en een alleenstaande met (inwonend(e) kind(eren)) 27 888 BEF, voor een alleenstaande persoon 20 916 BEF en voor een samenwonende persoon 13 944 BEF. Het aantal bestaansminimumtrekkers is zeker geen sluitende indicator van armoede: het wordt beïnvloed door ingrepen in de toekenningscriteria, door de bekendheid van het stelsel en door het al dan niet wijzigend gedrag om van dit recht gebruik te maken. Toch blijven deze cijfers een belangrijke aanwijzing voor de armoedesituatie in België en kunnen ze bijgevolg als een armoedegrens geïnterpreteerd worden.

Ferado 1: blz. 140, 141, 146, 163, 164, 167, 183, 189-194, 245, 247, 250-253, 256, 297, 334, 336, 371.

15. Bestaansonzekerheid

Précarité / Precariousness

Het aantal armen kan berekend worden aan de hand van empirisch vastgestelde armoedegrenzen. Het nadeel van deze methode is dat ze op basis van enquêtes dient te worden vastgesteld, waardoor het opmaken van tijdreeksen moeilijker is. Men kan een armoedegrens en een bestaansonzekerheidsgrens onderscheiden. De bestaansonzekerheidsgrens is gebaseerd op het subjectieve gevoel niet rond te komen met het beschikbaar inkomen. Respondenten geven dus zelf aan of hun inkomen voldoende is om in hun levensonderhoud te voorzien. Iemand die zichzelf beschouwt als bestaansonzeker, is daarom niet noodzakelijk arm. Zijn toestand is precair. Er moet immers niet veel gebeuren of betrokkene zakt onder de armoedegrens. Een andere empirische armoedegrens vormt de norm opgesteld door de Europese Unie (EU), de zogeheten EU-norm. Hier wordt de armoedegrens vastgesteld op 50% van het gemiddelde inkomen van het gezinstype waartoe de persoon behoort van een bepaald EU-land. Indien iemand's inkomen zich onder deze grens situeert, dan wordt deze persoon volgens de EU-norm als arm beschouwd. Tussen werkloosheid, armoede en bestaansonzekerheid bestaat er een duidelijk verband, wat niet wil zeggen dat dit elkaar totaal overlappende fenomenen zijn. Niet alle werklozen komen per defi-

nitie in een situatie van bestaansonzekerheid of armoede terecht. In 1992 lag het aantal mensen die in België in armoede leefden op 6,6% (volgens de EU-norm) en degenen die in bestaansonzekerheid leefden op 13,9%.

Ferado 1: blz. 143-144, 146, 147, 163, 168, 191, 193, 194, 336, 367, 369, 371.

16. Biologische diversiteit (biodiversiteit)

Diversité biologique / Biological diversity

Hoewel het tempo waarop soorten verdwijnen slecht gekend is, gaat de biodiversiteit op alle overige continenten achteruit, uitzondering hierop vormen Noord-Amerika en de poolgebieden waar de toestand relatief stabiel blijft. Volgens het Milieuprogramma van de VN (UNEP) zijn tussen 1810 en 1995 drie keer meer soorten vogels en zoogdieren verdwenen dan tussen 1600 en 1810. Volgens de VN-organisatie voor voedsel en landbouw (FAO) zijn ongeveer 75% van de agrarische plantenvariëteiten die in 1900 nog bestonden, nu verdwenen. De meest vernietigende activiteiten zijn de ontbossing, de jacht, de overbevissing en de uitbreiding van de landbouw naar niet ontgonnen gronden en dit om te voldoen aan de voedselbehoeften van een steeds toenemende bevolking. Ieder decennium zouden 1 tot 11% van de levende soorten met uitroeiing bedreigd worden. Om de biodiversiteit te bewaren, belicht Agenda 21 drie domeinen:

- het beheer, op basis van plannen en strategieën, van de genetische en biologische rijkdom;
- de capaciteit voor onderzoek, evaluatie en systematische observatie versterken om tot betere informatie te komen;
- samenwerken en de internationale initiatieven coördineren met ondersteuning van inheemse volkeren en hun gemeenschappen, van NGO's, van het zakenleven en van de wetenschappelijke gemeenschap.

In 1993 werd het *Verdrag inzake biologische diversiteit* van kracht, wat een belangrijk resultaat is van de Conferentie van Rio. Dat verdrag biedt een internationaal erkend juridisch kader voor het behoud en de duurzame valorisatie van de biodiversiteit via overlegde acties. Het definieert biodiversiteit als volgt: "*Biologische diversiteit is de variatie van levende organismen in alle biotopen waaronder: die op het land, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waar ze deel van uitmaken. Het gaat om diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen.*" (Zie ook "Verdrag inzake biologische diversiteit".)

PP85: blz. 6, 16, 20, 22, 48, 52, 63, 69, 70, 72, 84, 86, 88-90, 97, 100, 109, 122, 157.

Ferado 1: blz. 31, 51, 53, 64, 67, 99, 214, 219, 220, 223, 225, 277, 328, 385, 394, 413, 423.

17. Broeikasewfect (klimaatverandering)

Effet de serre (changements climatiques) / Greenhouse effect (climate change)

Opwarming van de atmosfeer (en van het aardoppervlak) is te wijten aan bepaalde gasen die de thermische infraroodstraling die de aarde vrijgeeft absorberen en ze gedeeltelijk terugsturen naar haar oppervlak. Dat is een natuurlijk effect dat versterkt wordt door antropische emissies van koolstofdioxide (CO₂) en andere broeikasgasen. Sinds het einde van de vorige eeuw is de gemiddelde temperatuur op aarde met ongeveer 0,3°C tot 0,6°C gestegen. Volgens de internationale wetenschappelijke wereld is het weinig waarschijnlijk dat die stijging enkel en alleen van natuurlijke oorsprong is. De toename van de concentratie aan broeikasgasen, vooral aan CO₂, zou voor een deel verantwoordelijk zijn voor die klimaatontwikkeling. Volgens de klimaatmodellen zou dit verschijnsel tijdens de volgende eeuw nog versterken als gevolg van de voortdurende stijging van de uitstoot van broeikasgasen in de atmosfeer. De scenario's van de Intergouvernementele Panel inzake de Ontwikkeling van het Klimaat (IPCC) van 1995 wijzen erop dat zonder beleid ter vermindering van de uitstoot van broeikasgasen, de temperatuur in 2100 ten opzichte van 1990 met 1°C tot 3,5°C zou kunnen stijgen, en het zeeniveau met 15 tot 95 centimeter. Dat zou een evolutie zijn die op honderd jaar sneller zou verlopen dan tijdens de jongste 10 000 jaar. Na 2100 zou die opwarming onverbiddeijk doorgaan. (Zie ook "Kyotoprotocol".)

PP85: blz. 31, 47, 71, 72, 128-139.

Ferado 1: blz. 37, 49-51, 104, 108-110, 153-155, 166, 168, 196, 197, 199, 200, 202-205, 209-212, 354, 379-381, 388, 414.

18. Broeikasgas

Gaz à effet de serre / Greenhouse gas

Zie "Broeikasewfect" en "Atmosfeer".

19. Brundtlandrapport

Rapport Brundtland / Brundtland Report

In 1983 gaf de Algemene Vergadering van de VN (AVVN) aan de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED) de opdracht om een mondiale agenda voor verandering op te stellen. In 1984 startte de WCED haar werkzaamheden onder voorzitterschap van Gro Harlem Brundtland. In 1987 legde ze haar rapport, *Onze aarde morgen* of het Brundtlandrapport, voor aan de AVVN. Het maakt een stand van zaken op van de wereldwijde gesteldheid van het milieu en de ontwikkeling (sociaal, economisch, cultureel, levensstijl enzovoort). Uit het rapport, dat gebaseerd is op een reeks analyses en evaluaties, blijkt dat de huidige evolu-

tie ervan tegelijkertijd onderling afhankelijk en niet-houdbaar is. Het is ook dit rapport dat het begrip “duurzame ontwikkeling” bekendmaakte. (Zie ook: Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling.)

WCED (1987). *Our common future*. In Nederlandse vertaling: *Onze aarde morgen*, Tielt: Lannoo, 1990.

PP85: blz. 5-7.

20. Cadmium

Cadmium / Cadmium

De bioaccumulatie van cadmium bij de hogere organismen gebeurt hoofdzakelijk in de nieren en in mindere mate in de lever. Hoge concentraties werden vastgesteld bij zeezwaluwen aan de Schelde, zeehonden en bruinvissen. Al is cadmium kankerverwekkend, de ecotoxicologische betekenis van deze concentraties is niet duidelijk.

Ferado 1: blz. 49, 52, 53, 113, 114, 155-157, 215, 216, 260, 268, 276, 278, 279.

21. Calorieënaanbod

Apport calorique / Caloric intake

De beschrijving van armoede en gezondheid gebeurt niet alleen aan de hand van monetaire indicatoren maar ook aan de hand van indicatoren over de levenskwaliteit, bijvoorbeeld levensverwachting, zuigelingensterfte of dagelijkse inname van calorieën per inwoner (calorieënaanbod). Verschillende indicatoren, waaronder het calorieënaanbod wijzen op een algemene verbetering van de gezondheid, behalve in het grootste gedeelte van Noord-Afrika en Oost-Europa. In België wordt de voeding gekenmerkt door een toenemend gehalte aan suiker (bijvoorbeeld snacks en frisdranken), alcohol en een hoog gehalte aan calorieën en vetstoffen. Als gevolg van deze evolutie is het calorieënaanbod per inwoner per dag gestegen van 3 142 in 1960-1961 tot 3 850 in 1990, terwijl de norm tussen 2 150 en 2 900 ligt. De verhouding tussen enerzijds het noodzakelijke energieverbruik voor de productie van voedsel en anderzijds het calorieëngehalte van de geproduceerde voedingswaren, is beter voor de groenten dan voor de dierlijke producten. Ze schommelt van 0,5 tot 10 voor fruit en groenten en van 0,5 tot 35 voor vlees.

PP85: blz. 43, 56-58.

Ferado 1: blz. 104, 105, 137, 166.

22. Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB)

Conseil central d l'Economie

De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) is een sociaal-economische raad, samengesteld uit vertegenwoordigers van de nijverheid, landbouw, handel en ambachten en uit vertegenwoordigers van werknemersorganisaties. Deze raad geeft hetzij op eigen initiatief, hetzij op vraag van een lid van de federale regering of van de Wetgevende Kamers, advies over thema's die van belang zijn voor het bedrijfsleven. De opvolgingscommissie over de milieutaksen moet de CRB en de gewestelijke raden voor het leefmilieu raadplegen alvorens haar advies te formuleren.

Website van de CRB: <http://www.ccecrb.fgov.be/> (9 maart 2000).

Ferado 1: blz. 87, 270, 400, 405-408.

23. Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD)

Commission du développement durable (CDD) / Commission on Sustainable Development (CSD)

De VN-Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD) is een functionele commissie die onder de Sociale en Economische Raad (ECOSOC) van de VN valt. Officieel bestaat de Commissie uit vertegenwoordigers van 53 landen die zich verbinden tot een bijzondere inzet. Daarnaast zetelen heel wat landen als waarnemer in de CSD. De leden worden om de twee à drie jaar vernieuwd. België is het enige kleine land dat al vanaf het begin deel uitmaakte van de Commissie en lid zal blijven tot en met de 10de verjaardag van de Conferentie van Rio. De CSD heeft de volgende taken:

- erop toezien dat Agenda 21 goed wordt toegepast door de regeringen;
- aansporen tot een maatschappelijk partnerschap voor duurzame ontwikkeling;
- evalueren van de vooruitgang in de uitvoering van Agenda 21 zowel door toedoen van de regeringen als van de verenigingen;
- promoten van een dialoog voor een mondiaal partnerschap.

Bovengenoemde taken worden uitgevoerd binnen een vijfjarenplan en de resultaten ervan worden, vergezeld van de nodige aanbevelingen, aan de Algemene Vergadering van de VN voorgesteld door de ECOSOC.

De website van de CSD: <http://www.un.org/esa/sustdev/csd.htm> (9 maart 2000).

PP85: De rol en activiteiten van de CSD komen uitgebreid aan bod in PP85. Algemene informatie is te vinden op blz. 12 tot 16.

Ferado 1: blz. 65-68, 74, 75, 86, 98, 165, 227, 228, 423, 424.

24. Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame

Commission pour l'Étiquetage et la Publicité écologique

Vaak worden moeilijk te controleren, betwistbare en dus misleidende milieuar- gumenten gebruikt om de consument te overtuigen. De Belgische regering heeft dan ook binnen de Raad voor het Verbruik een commissie willen oprichten, die tot taak kreeg adviezen en aanbevelingen uit te brengen over publiciteit en eti- kettering inzake milieueffecten en over de uitwerking van een code van milieureclame. Die Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame werd in 1995 opgericht. Het is een overlegorgaan samengesteld uit vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en van de ministeriële departementen, waarin alleen de vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld stemrecht hebben. De eerste opdracht van de Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame bestond erin een milieureclamecode voor te bereiden. Die code werd in 1997 uitgewerkt en is in januari 1998 van kracht geworden. Het is een vrijwillig, autodisciplinair, dus niet-dwingend instrument. De Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame zal de doeltreffendheid van die code eva- lueren op basis van de klachten van consumenten, die door de Jury voor Eerlijke Praktijken inzake Reclame behandeld werden. In de preambule van de code wordt gestipuleerd dat “*indien de code niet wordt nageleefd, dan zal de Commissie de mogelijkheden onderzoeken er een meer dwingend karakter aan te geven*”.

Ferado 1: blz. 232-234, 237, 240, 339, 400.

25. Conferentie van Rio (UNCED)

Conférence de Rio (CNUED) / Rio Conference (UNCED)

In 1992 had in Rio de Janeiro de VN-Conferentie inzake Milieu en Ontwikkeling (UNCED of Conferentie van Rio) plaats. Op die wereldvergadering werden be- langrijke beleidsbeslissingen over duurzame ontwikkeling genomen die vastliggen in de volgende documenten:

- Verklaring van Rio de Janeiro inzake milieu en ontwikkeling;
- Agenda 21;
- Verklaring inzake het beheer en behoud van bossen;
- Raamverdrag inzake klimaatverandering;
- Verdrag inzake biologische diversiteit.

De twee verdragen (klimaat en biodiversiteit) werden tijdens de Conferentie van Rio door verschillende landen, waaronder België, ondertekend. Beide verdragen zijn in werking getreden. De andere documenten - beleidsdocumenten, geen verdragen - worden tijdens dezelfde vergadering bij consensus aangenomen. De Verklaring van Rio bevat 27 beginselen die, als voortzetting van de Verklaring van Stockholm, de basis vormen van het juridische kader voor duurzame ont- wikkeling en milieu. Agenda 21 stelt een actieplan voor om duurzame

ontwikkeling uit te werken op het niveau van de landen, de regio's en op wereldniveau. In België verwijst de wet betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling expliciet naar Agenda 21.

PP85: Dit document maakt een balans op van de besluiten van Rio. Algemene informatie over de Conferentie van Rio is te vinden op blz. 1-11.

Ferado 1: blz. v, vi, 27, 31, 33, 42, 63-67, 90, 179, 199, 213, 124, 228, 229, 417.

26. Coördinatiecomité voor het Internationaal Milieubeleid (CCIM)

Comité de Coordination de la Politique internationale en Matière d'Environnement (CCPIE)

In de Interministeriële Conferenties worden de punten besproken waarover coördinatie vereist is tussen de Belgische federale overheid en de gewesten. Coördinatievergaderingen tussen ambtenaren van de gewesten en de federale overheid en leden van de kabinetten bestendigen aanvankelijk wekelijks de uitwisseling van informatie en de coördinatie tussen de gewesten en de federale overheid. De coördinatie kan ook de vorm aannemen van samenwerkingsakkoorden. Voor duurzame ontwikkeling zijn een aantal samenwerkingsvormen van bijzonder belang zoals het Coördinatiecomité Internationaal Milieubeleid (CCIM) en het samenwerkingsakkoord inzake wetenschappelijk onderzoek. Het CCIM werd opgericht door het samenwerkingsakkoord over internationaal milieubeleid. Het is een permanente werkgroep inzake internationaal milieubeleid die zowel in de Interministeriële Conferentie Leefmilieu als in de Interministeriële Conferentie Buitenlands Beleid kadert. Het CCIM heeft onder meer als taak de Belgische standpunten in de internationale organisaties voor te bereiden, de Belgische delegatie samen te stellen en de beslissingen genomen door internationale organisaties op te volgen. Het CCIM vergadert tegenwoordig tweewekelijks. De door de CCIM voorbereide voorstellen moeten door de ICL worden goedgekeurd. (Zie ook "Interministeriële conferentie Leefmilieu")

Ferado 1: blz. 85, 203, 220, 221, 224, 231, 267, 272, 334, 424.

27. Diffuse bronnen

Sources diffuses / Diffuse sources

De uitdagingen inzake duurzame ontwikkeling hebben niet alleen een mondiale en langetermijndimensie, maar vragen ook talrijke beslissingen die in verschillende sectoren tegelijk moeten worden genomen en die belangrijke gevolgen hebben voor de maatschappelijke leefpatronen. Zo zijn de bronnen van vele vervuilende stoffen multisectoraal en vaak diffuus. De beheersing van die diffuse bronnen is slechts mogelijk indien alle betrokken actoren erin participeren en verantwoording afleggen. Binnen de huidige instellingen echter worden sociale en ecologische problemen nog te vaak "technisch" beheerd, namelijk per sector (bijvoorbeeld de CFK-sector die verantwoordelijk is voor het ozongat) of per in-

strument (bijvoorbeeld arbeidsduur, milieutaksen en een uitrustingsplan). De participatiemechanismen en gemeenschappelijke strategieën zijn ten dele een tegenwerping tegen technocratische misstanden.

Ferado 1: blz. 37, 54, 279.

28. DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)

DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)

Om de indicatoren voor de verschillende thema's van duurzame ontwikkeling te kunnen interpreteren, is het nodig om over een model te beschikken waarin de voornaamste onderlinge verbanden gedefinieerd worden. Het DPSIR-model (Drivers-Pressure-State-Impact-Response) vormt de basis voor een steeds groeiend aantal, op nationaal en internationaal vlak uitgevoerde werkzaamheden in verband met enerzijds indicatoren voor duurzame ontwikkeling en anderzijds de integratie van economische, sociale en ecologische beleidsmaatregelen. Recent heeft het Europees Milieuagentschap (EEA) in het kader van de vervoersproblematiek dit model ontwikkeld. De betekenis van de initialen DPSIR stemt overeen met vijf functies:

- D *voor Driving forces*: Die eerste functie slaat op de sturende krachten, met andere woorden, de menselijke activiteiten en processen, bijvoorbeeld: de productie van goederen en diensten, toerisme en sparen.
- P *voor Pressure*: De tweede functie stemt overeen met de druk die op de menselijke en natuurlijke hulpbronnen wordt uitgeoefend, bijvoorbeeld: de uitstoot van broeikasgassen en werkloosheid.
- S *voor State*: De derde functie beschrijft de toestand van de menselijke en de natuurlijke hulpbronnen waarop die druk inwerkt, bijvoorbeeld: de ozonconcentratie en het percentage mensen dat onder de armoedegrens leeft.
- I *voor Impact*: De vierde functie beschrijft de rechtstreekse gevolgen van de uitgeoefende druk voor de mens en zijn milieu en ook de weerslag van veranderingen in de maatschappij en het natuurlijk milieu, bijvoorbeeld: het sterftecijfer dat te wijten is aan bepaalde vormen van vervuiling en bepaalde gezondheidsproblemen.
- R *voor Response*: De vijfde functie slaat op de politieke en maatschappelijke keuzen, die gemaakt worden om tegemoet te komen aan maatschappelijke en milieuproblemen, bijvoorbeeld: het niveau van de overheidsuitgaven en het bestaan van minimuminkomens.

Zonder een volledig model van de wisselwerking tussen alle economische, sociale en ecologische factoren van de ontwikkeling te willen zijn, maakt dit DPSIR-model het mogelijk de ingewikkelde banden tussen de economische activiteit en de toestand van de maatschappij en het milieu te benaderen. Volgens dit model bestaat er een oorzakelijk verband tussen de sturende krachten en de druk, die op de staat van het milieu en de maatschappij wordt uitgeoefend. De impact hiervan leidt uiteindelijk tot maatschappelijke antwoorden die de dynamiek van het systeem verzekeren. Het model maakt het aldus mogelijk het verband te leggen tussen de oorzaken van de ecologische en de maatschappelijke problemen,

hun weerslag en de antwoorden die de maatschappij ervoor aanbrengt. De indicatoren kunnen worden gekoppeld aan of worden verdeeld volgens de vijf functies in dit model.

Ferado 1: blz. 97-101, 120, 166, 169.

29. Draagkracht van het milieu

Capacité de charge de l'environnement / Carrying capacity of the environment

Dit kwantitatieve begrip veronderstelt het bestaan van limieten aan de capaciteit van de natuurlijke ecosystemen om een voortdurende toename van het gebruik van (natuurlijke) hulpbronnen en vervuiling aan te kunnen. Die limieten zijn echter vaak moeilijk te bepalen. De belangrijkste factoren zijn de grootte van de populatie, de dichtheid, de levensstandaard en de technologie (inclusief de mogelijkheid om de draagkracht van het milieu te vergroten). De bezorgdheid gaat vooral uit naar het tempo waarin de hernieuwbare en niet-hernieuwbare hulpbronnen worden uitgeput en over de opstapeling van vervuilende stoffen in het milieu. Voor biologen bijvoorbeeld is dit concept draagkracht van het milieu heel duidelijk. Het stemt overeen met een maximaal populatiepeil van een gegeven soort die een bepaalde habitat onbegrensd in de tijd aankan. Wanneer deze drempel wordt overschreden, neemt de basis van de hulpbronnen af en volgt de populatie deze neerwaartse beweging. Op heel lokaal niveau, wanneer gevaarlijke vervuiling wordt vastgesteld in een heel bijzonder milieu (voorbeeld: zure regen op de heide) kan door wetenschappelijke observaties en beoordelingen worden bepaald wat moet worden beschermd en op basis van welke normen. Maar de toepassing van dit concept op menselijke populaties is niet vanzelfsprekend. Op internationaal niveau werden al inspanningen geleverd om de maximale belasting te bepalen. Die mag niet overschreden worden, bijvoorbeeld om de CO₂-uitstoot en de stoffen die de ozonlaag aantasten, te verminderen. Zulke limieten (het kritisch niveau van uitstoot dat niet overschreden dient te worden) roepen natuurlijk de vraag op naar de verdeling van deze limieten tussen de landen die verantwoordelijk zijn voor deze uitstoot. De modaliteiten en criteria van deze verdeling van de "milieugebruiksruimte" is het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek en politieke onderhandelingen

PP85: blz. 116.

Ferado 1: blz. 30, 55, 354.

30. Duurzame ontwikkeling

Développement durable / Sustainable development

Door een groeiend bewustzijn voor de milieuproblematiek waarmee de mensheid in de 21ste eeuw zal worden geconfronteerd, ontstond er in de jaren zeventig en tachtig geleidelijk een nood aan mondiale strategieën die de wereld hierop moesten voorbereiden. Parallel met de evolutie naar een betere integratie van de economische en sociale benadering van ontwikkeling, groeide stilaan de overtuiging van het ondeelbare karakter van milieu en ontwikkeling. Het concept duurzame ontwikkeling is hierop gebaseerd. Een ontwikkeling wordt

eigenlijk als leefbaar beschouwd voor het geheel van de mensheid (en niet enkel voor het bevoorrechte deel) wanneer de productieactiviteit en de consumptie duurzaam is. Ze vindt dus plaats zonder uitputting van de natuurlijke hulpbronnen of van hun eventuele vernieuwing. “Duurzaam” is ondertussen het adjectief dat in de Nederlandse vertalingen van de VN-documenten en de officiële teksten van de EU wordt gebruikt. Dit idee, dat geboren is uit de vermenging van verschillende denkstromingen van de 20ste eeuw, plaatst de mens dus centraal in de actie die voor ontwikkeling ondernomen wordt. Ze bevat sociale, ecologische en economische componenten die op het terrein institutionele reorganisaties en nieuwe verbintenissen doen ontstaan. Duurzame ontwikkeling kan dus worden gezien als een begrip dat dient om verschillende ontwikkelingsbenaderingen te combineren. Duurzame ontwikkeling is geen programma met een op voorhand volledig overwogen en uitgewerkte inhoud. Het is eerder een proces waarbij een publiek forum wordt gecreëerd voor een gedocumenteerde reflectie en een gestructureerd debat over verschillende toekomstvisies op de maatschappij.

Algemene informatie over duurzame ontwikkeling kan gevonden worden in PP85 op blz. 1 tot 11 en Ferado 1 blz. 37 tot 40.

31. Endogeen model

Modèle endogène / Endogenous model

Een endogeen fenomeen onderscheidt zich van een exogeen fenomeen doordat het ontstaat of wordt gevormd binnen een systeem. Het wordt dus veroorzaakt (of in de hand gewerkt) door elementen die in ruime mate intern zijn aan het systeem. De keuze voor een endogeen model van duurzame ontwikkeling zoals die in het Ferado 1 gemaakt werd, legt dus de klemtoon op het feit dat het uitvoeren van zulke ontwikkelingswijze grotendeels het resultaat kan zijn van Belgische, binnenlandse processen. Zo is technologische verandering bijvoorbeeld geen volledig exogene variabele. Ze is het gevolg van een geheel van identificeerbare processen waaronder de investeringen van ondernemingen, prijssignalen en de mate waarin het overheidsbeleid een klimaat kan scheppen dat innovatie in de richting van een duurzame ontwikkeling in de hand kan werken.

Ferado 1: blz. 40, 41, 43.

32. Europese milieukeur

Label écologique européen / Community eco-label

De Europese verordening inzake de Europese milieukeur heeft tot doel de consumenten correct voor te lichten om hun gedrag en dat van de producenten duurzamer te maken. Deze milieukeur heeft tot doel om het milieu te beschermen zonder de veiligheid van het product of van de werknemers en de gezondheid van de consument in het gedrang te brengen. Die Europese verordening van 1992 zegt dat elke lidstaat binnen zes maanden een bevoegde instelling moet creëren, die belast is met de toekenning van dit keurmerk. In België werd

in 1994 een wet goedgekeurd ter oprichting van een Belgisch Comité voor het Toekennen van de Europese Milieukeur. Het is samengesteld uit vertegenwoordigers van de grote maatschappelijke groepen en leden van de administratie. Maar de KB's en MB's die het comité operationeel maken, werden pas medio 1998 en begin 1999 goedgekeurd, onder druk van een met redenen omkleed advies van 6 augustus 1998 van de Europese Commissie wegens onvolledige uitvoering van de vermelde verordening.

Systeem voor de toekenning van Europese milieukeuren in België: <http://environment.fgov.be/Root/tasks/products/ecolabel/Infaanvr.nl.htm> (9 maart 2000).

Ferado 1: blz. 233, 235, 237-239, 269, 301, 339.

33. Eutrofiëring

Eutrophisation / Eutrophication

Eutrofiëring is de verrijking van water met nutriënten die een versnelde groei van algen en van hogere vormen van plantaardig leven veroorzaakt. Dat brengt een ongewenste verstoring teweeg van de evenwichten tussen waterorganismen en in het water zelf. Het fenomeen van de eutrofiëring toont goed aan hoe gevoelig de kustzones zijn voor verstoringen van het milieu. Het wordt veroorzaakt door de grote aanvoer van voedingsstoffen zoals stikstof en fosfor en is gewoonlijk merkbaar door de veranderingen in de structuur en de werking van het ecosysteem die tot uiting komen in negatieve gevolgen zoals de wildgroei van ongewenste of giftige algen. De eutrofiëring gaat trouwens gepaard met wijzigingen in de stromen van koolzuurgas, wat een effect heeft op de globale rol van de kustzones.

Ferado 1: blz. 37, 51-53, 115, 159, 167, 215, 225, 382-385, 388, 426.

34. Externaliteiten

Externalités / Externalities

Zoals elke economische activiteit, kan de consumptie externe effecten of externaliteiten meebrengen. Deze effecten ontstaan wanneer tijdens een economische activiteit een agent als het ware toevallig bepaalde kosten (negatieve externaliteiten of sociale kosten) of baten (positieve externaliteiten of sociale baten) oplegt aan andere agenten, zonder dat die kosten of baten worden vertaald in de transactieprijzen. Negatieve externaliteiten kunnen veroorzaakt worden door het gebruik van personenwagens of door industriële productie die luchtvervuiling veroorzaakt in een stad. Een positieve milieueexternaliteit zal ontstaan bij de aanleg van een openbaar park dat het leven van de stadsbewoners aangenamer maakt. Aangezien deze effecten meestal ontstaan buiten het kader van de bedoelde (onder andere handels-, productie- of consumptie-) activiteit, blijft de veroorzakende agent veelal onwetend van de gevolgen van zijn eigen beslissingen. Om de creatie van negatieve externaliteiten te voorkomen dienen derhalve door de gemeenschap aangepaste instrumenten ingeschakeld te worden, zoals economische, strafrechtelijke, vrijwillige, institutionele en andere instrumenten.

Het is mogelijk om de externaliteit in de prijzen te internaliseren, onder meer via de milieufiscaliteit. In dat geval wordt de actor geconfronteerd met een prijs (hoger of lager dan degene die door het marktmechanisme wordt bepaald) die rekening houdt met de kosten of baten van zijn economische activiteit. Indien die prijs hoger is omdat hij een milieukost insluit, kan de agent er vrij voor kiezen om zijn geconsumeerde hoeveelheid te verminderen (zodat zijn uitgave gelijk blijft), ze aan te houden (door meer te betalen) of ze zelfs stop te zetten.

PP85: blz. 112.

Ferado 1: blz. 59, 60, 288.

35. Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling

Plan fédéral de développement durable

Een Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling wordt in toepassing van de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, om de vier jaar opgemaakt op basis van het Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling. Het plan, gestructureerd volgens de indeling van Agenda 21, legt op federaal niveau de te nemen maatregelen vast om de doelstellingen van een duurzame ontwikkeling te realiseren. Het beoogt de doeltreffendheid en de interne samenhang van het beleid in deze materie te bevorderen. Het houdt rekening met de mogelijke ontwikkelingen op lange termijn. Het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling heeft de ambitie om de doeltreffendheid en de interne coherentie van het beleid te bevorderen. Het bevat daarom ook een actieplan dat de modaliteiten vaststelt om het plan uit te voeren. De Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) van het Federaal Planbureau maakt het voorontwerpplan op volgens de aanwijzingen van de ICDO. De regering stelt het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling vast na advies van de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO) en een openbaar onderzoek.

ICDO (2000). *Voorontwerp van Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling 2000-2003*. Brussel: ICDO. http://www.icdo.fgov.be/pub/detail_pub.stm?pub=PL200001 (9 maart 2000).

PP85: blz. 10, 150, 151.

Ferado 1: blz. VIII, 73-75, 85, 87, 177, 202, 209, 362, 332, 333, 380, 422, 434, 439.

36. Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling

Rapport fédéral de développement durable

Bij de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* is het Federaal Planbureau belast met de opstelling van het Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling en de voorbereiding van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling. Het rapport omvat binnen het kader van duurzame ontwikkeling:

- een beschrijving, een analyse en een evaluatie van de bestaande toestand in België in relatie tot de internationale ontwikkelingen;
- een beschrijving, een analyse en een evaluatie van het tot dan toe gevoerde duurzaamheidsbeleid;
- een beschrijving van de verwachte ontwikkeling bij ongewijzigd beleid en bij gewijzigd beleid volgens een aantal relevante scenario's.

Het rapport wordt medegedeeld aan de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling en aan de minister die het overmaakt aan de Ministerraad, aan de Wetgevende Kamers, aan de Raad en aan de regeringen van de gewesten en de gemeenschappen en aan alle officiële internationale instanties die een uitvloeisel zijn van, of gekoppeld zijn aan, de Conferentie van Rio, waaraan België participeert. De minister maakt de lijst van andere bestemmingen op en neemt maatregelen om het een zo ruim mogelijke bekendheid te geven.

Federaal Planbureau (1999). *Op weg naar duurzame ontwikkeling?* Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling. Brussel: Federaal Planbureau. http://www.plan.be/nl/pub/other/detail_other.stm?pub=opsdrep02 (9 maart 2000).

PP85: blz. 150, 151.

Ferado 1: blz. V, 42, 63, 73, 75, 439, 440.

37. Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Conseil fédéral du développement durable (CFDD)

De Nationale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (NRDO) is de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO) geworden bij toepassing van de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Op federaal niveau is de FRDO het enige organisme waarin de grote maatschappelijke groepen vertegenwoordigd zijn met de expliciete bedoeling te werken aan duurzame ontwikkeling. De FRDO is op federaal niveau ook het officiële adviesorgaan voor duurzaamheidsthema's. De FRDO is een maatschappelijke adviesraad, samengesteld uit:

- effectieve leden: deskundigen, vertegenwoordigers van verenigingen voor ontwikkelingssamenwerking, milieuverenigingen, verbruikersorganisaties, werknemers, werkgeversorganisaties, energieproducenten;
- leden met raadgevende stem: vertegenwoordigers van elk lid van de federale regering, van de gewesten en van de gemeenschappen.

De FRDO oefent zijn opdrachten uit op eigen initiatief of op verzoek van een lid van de federale regering of van het federaal parlement. Zijn taken omvatten adviesverlening, onderzoek, reflectie en sensibilisatie rond het thema duurzame ontwikkeling.

Website van de FRDO: <http://www.belspo.be/frdocfdd/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 150.

Ferado 1: blz. 74, 75, 93, 87, 88, 391-393, 395, 397, 400, 411-417, 423, 435, 436, 441.

38. Flexibele mechanismen

Mécanismes flexibles / Flexible mechanisms

Het Kyotoprotocol voorziet dat een industrieland een deel van zijn doelstellingen inzake vermindering van emissies van broeikasgassen kan verwezenlijken buiten zijn eigen grondgebied, dankzij flexibele mechanismen. De *gezamenlijke toepassing* (art. 6 van het protocol) en het *mechanisme van schone ontwikkeling* (art. 12 van het protocol) zijn beiden gebaseerd op hetzelfde beginsel: een geïndustrialiseerd land kan investeren in projecten die leiden tot emissiereducties in andere landen. Wanneer het land waarin het project gerealiseerd wordt een industrieland is, dan worden deze projecten op bilaterale wijze uitgevoerd (gemeenschappelijke toepassing tussen twee landen). Wanneer het gastland een ontwikkelingsland is, dan gebeurt dit binnen een nog te ontwikkelen kader: het mechanisme van schone ontwikkeling. Dit laatste mechanisme voorziet ook dat een deel van de opbrengsten uit dit project ingehouden wordt om adaptatieprojecten voor klimaatverandering te financieren in de landen die het meest kwetsbaar zijn voor deze veranderingen. Wat voor land het gastland ook mag zijn (geïndustrialiseerd of ontwikkelingsland), het investerende land kan emissiekredieten bekomen overeenkomstig de reële emissiereducties die al bekomen zijn dankzij het project. Omdat deze mechanismen gebaseerd zijn op de uitvoering van concrete projecten, geeft dit in principe garanties voor hun efficiëntie. Kredieten kunnen enkel bekomen worden wanneer er bewijzen zijn dat het project bijkomende reducties genereert ten opzichte van wat er gebeurd zou zijn in afwezigheid van het project. Wanneer het gaat om een project in een ontwikkelingsland voorziet het protocol in een controle door onafhankelijke organismen. Deze mechanismen zorgen ook voor de mogelijkheid om technologie en financiële middelen over te dragen naar landen met economieën in transitie en ontwikkelingslanden. Indien echter het land dat van die investeringen geniet, geen of aanvankelijk te lakse doelstellingen heeft, krijgt het geen stimulans om zijn uitstoot globaal te verminderen. Zelfs als dit land dankzij bepaalde projecten zijn uitstoot eenmalig kan verminderen, hangt zijn globaal emissieniveau eerder af van fundamentele keuzen inzake ontwikkeling, vooral wat de consumptievormen betreft. Met andere woorden, een land kan sommige heel performante technologieën gebruiken en op lange termijn onhoudbare consumptievormen hebben. De gezamenlijke toepassing kan dus emissiekredieten voor de industrielanden genereren zonder garantie van globale emissiereducties in de landen waarvoor deze projecten zijn bedoeld. De *handel in emissies* (emission trading) is een mechanisme waardoor landen met doelstellingen (in de vorm van "toegekende kwantiteiten" of emissiequota) een deel van hun emissiequota kunnen uitwisselen (art. 17 van het protocol). Het land dat een bepaalde

hoeveelheid van zijn emissies verkoopt, ziet zijn quota dalen met die kwantiteit, terwijl een land dat een bepaalde hoeveelheid koopt, zijn quota evenredig ziet stijgen. Net zoals de ecofiscaliteit, is dit mechanisme een economisch instrument: het maakt het in theorie mogelijk de emissies te verlagen daar waar deze reductie het meest “economisch” is. Maar in de praktijk zullen tenminste in een eerste fase, de “rijke” OESO-landen, vooral de Verenigde Staten, dankzij dit mechanisme hun quota kunnen verhogen door emissies te kopen van Rusland en Oekraïne die veel te lakse doelstellingen hebben gekregen ten opzichte van de verwachte evolutie van hun uitstoot. De emissies van Rusland zijn momenteel 30% lager dan in 1990. Zelfs zonder enig specifiek beleid inzake emissieverlaging, zal dit land tegen 2008-2012 niet opnieuw zijn emissieniveau van 1990 halen. Het heeft dus een reserve van fictieve emissies (“hot air”) die te koop is voor de meest biedende. Volgens de huidige ramingen, zou die reserve ongeveer 5% kunnen bedragen van de emissies van de OESO-landen maar ook nog groter kunnen zijn.

PP85: blz. 79, 107, 134, 135, 138.

39. Grote maatschappelijke groepen

Grands groupes sociaux / Major social groups

Agenda 21 omschrijft de grote maatschappelijke groepen als “*alle economische en sociale actoren die geen deel uitmaken van gouvernementele en intergouvernementele acties*”. Duurzame ontwikkeling zou moeten steunen op een tripartiet overleg tussen deze grote maatschappelijke groepen, regeringen en intergouvernementele organisaties. Zo’n overleg verloopt in een geest van transparantie en verantwoordelijkheid, waarbij de partijen elkaars bekwaamheid op hun terrein ondersteunen en aan bod laten komen. Agenda 21 legt de nadruk op deze nieuwe vormen van beleidsparticipatie waaraan volgende maatschappelijke groepen kunnen meewerken: vrouwen, kinderen en jongeren, niet-gouvernementele organisaties (NGO’s), inheemse volkeren, werknemers en hun vakbonden, handel en industrie, wetenschappelijke en technologische wereld en landbouwers. In de loop van de vijf jaar na Rio (periode 1992-1997) zijn die groepen, zich steunend op Agenda 21, volwaardige partners geworden bij het beleid gericht op duurzame ontwikkeling. Hun inzet was één van de belangrijkste drijfveren achter de CSD-werkzaamheden. Hij compenseerde in ruime mate de geringe steun van de politieke wereld voor de verbintenissen van Rio. Het Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21 erkent dan ook in de eerste bladzijden die inbreng van de grote maatschappelijke groepen.

PP85: blz. 3, 9, 10, 13, 14, 20, 32 33, 93-102, 117, 127, 143, 152.

Ferado 1: blz. 31, 41-43, 86, 166, 234, 235, 327, 331, 391-417, 435, 436.

40. Handel in emissies

Commerce d’émissions / Emission trade

Zie “Flexibele mechanismen”.

41. Handelingsperspectief

Perspective fondant l'action / Perspective grounding action

Het hoofdstuk “Toekomstverkenning” van het Ferado 1 onderzoekt de verschillende houdingen tegenover risico en onzekerheid, aangezien deze houdingen het voorgenomen handelen in de diverse scenario's zal bepalen. De definities van ontwikkeling en van duurzame ontwikkeling, gegeven in de inleiding, laten immers nogal wat ruimte voor verschillende opvattingen over de vraag hoe de toekomst er zou kunnen uitzien. Welk niveau van behoeftebevrediging wordt concreet voor elke generatie verkozen en in welke mate kunnen daaraan grenzen worden gesteld uit milieuoverwegingen? Welke inkomensverschillen tussen de ontwikkelingslanden en de industrielanden worden getolereerd? Welke ongelijkheden worden leefbaar geacht binnen de eigen samenleving? Een voluntaristische actie ten voordele van duurzame ontwikkeling zal een keuze moeten maken uit de verschillende mogelijke antwoorden op zulke vragen. Om de analyse ook te baseren op de “subjectieve” antwoorden hierop, is in deze tekst gekozen voor een schematisering van mogelijke collectieve toekomstvisies via een beperkt aantal handelingsperspectieven. De handelingsperspectieven verschillen van elkaar volgens de houding die aangenomen wordt tegenover verschillende risico's (rekening houdend met verschillende risicopercepties) en volgens de wil tot verandering die uit die houding voortvloeit. Dit type van aanpak is overgenomen uit een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in Nederland. De “handelingsperspectieven” zijn in feite verschillende toekomstgerichte analyse- en denkkaders. In overeenstemming met het collectieve model (dat in dit rapport wordt aangenomen), hebben ze eerder betrekking op het handelen van de gehele samenleving dan op individueel handelen. De handelingsperspectieven zijn dus analytische en ideaaltypische constructies. Ofschoon de lezer zich er op sommige gebieden in kan herkennen, zijn ze niet te identificeren met de opvattingen van de ene of andere maatschappelijke groep. In overeenstemming met de basisbeginselen voor duurzame ontwikkeling, houdt de definitie van elk handelingsperspectief rekening met een perspectief op heel lange termijn (tot 2050) en op wereldschaal heel. Daarenboven kunnen mogelijke oplossingen in België dikwijls niet onafhankelijk gezien worden van internationale ontwikkelingen. Ze worden bijgevolg benaderd vanuit een wereldwijd perspectief, zoals dat trouwens het geval is voor alle duurzaamheidsthema's.

Ferado 1: blz. VII, VIII, 351-387.

42. Initiatief 20/20

Initiative 20/20 / Initiative 20/20

Een van de aanbevelingen voor de inzet van financiële middelen ter realisatie van de Verklaring van Kopenhagen (zie “*Wereldtop inzake sociale ontwikkeling*”) en het daaraan verbonden actieprogramma, vermeldt Initiatief 20/20. Dit initiatief wil iedereen de toegang verlenen tot elementaire sociale diensten. Het initiatief berust op een akkoord tussen een aantal geïndustrialiseerde landen en een aantal ontwikkelingslanden. De ondertekenaars verbinden er zich toe om gemiddeld respectievelijk 20% van hun ontwikkelingshulp en 20% van hun na-

tionale begroting te besteden aan elementaire sociale diensten. Volgens UNDP wordt 13% van de nationale begrotingen en 10% van de ontwikkelingshulp momenteel besteed aan basisdiensten. Op een bijeenkomst in Oslo in april 1996 is gebleken dat bepaalde ontwikkelingslanden dit initiatief graag willen verderzetten.

PP85: blz. 42-44, 161.

43. Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO)

Commission interdépartemental de développement durable (CIDD)

Voor een geïntegreerde aanpak van het beleid inzake duurzame ontwikkeling werd, zoals de wet over duurzame ontwikkeling voorziet, de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO) opgericht. De ICDO telt volgende leden:

- een vertegenwoordiger van elk lid van de federale regering;
- een vertegenwoordiger van het Federaal Planbureau;
- een vertegenwoordiger van elke gewestregering;
- een vertegenwoordiger van elke gemeenschapsregering.

De ICDO wordt voorgezeten door de minister of staatssecretaris verantwoordelijk voor leefmilieu of duurzame ontwikkeling of door diens vertegenwoordiger. De ondervoorzitters zijn vertegenwoordigers van de ministers of staatssecretarissen voor ontwikkelingssamenwerking en voor wetenschapsbeleid. De vertegenwoordiger van het Federaal Planbureau neemt het secretariaat waar. De ICDO heeft de volgende taken:

- ze geeft aanwijzingen aan het Federaal Planbureau bij de opmaak van het voorontwerp van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling. Ze past de tekst aan het advies van de FRDO en eventueel andere opmerkingen als resultaat van de raadpleging van de bevolking aan. Ze legt het voor aan de Ministerraad voor vaststelling;
- ze definieert de opdrachten van de federale administraties en openbare instellingen voor de uitvoering van een duurzame ontwikkeling;
- ze coördineert de jaarlijkse rapporten van de vertegenwoordigers van de federale regering over de uitvoering van het beleid;
- ze waakt over en coördineert de uitvoering van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling;
- ze stelt jaarlijks (tegen 31 maart) een rapport op over de werkzaamheden van het voorbije jaar. Dat rapport wordt overgemaakt aan de leden van de

federale regering, het Parlement en de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling.

Website van de ICDO: <http://www.icdo.fgov.be/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 150, 151.

Ferado 1: blz. 73-75, 212, 231, 332, 341, 421, 430, 439, 443.

44. Interdisciplinair

Interdisciplinaire / Interdisciplinary

Pogingen tot integratie tussen disciplines behoren zowel tot de pluridisciplinariteit als tot de interdisciplinariteit. Die begrippen worden vaak ten onrechte door elkaar gehaald. Het zijn de inspanningen inzake interdisciplinariteit die het bijvoorbeeld mogelijk maken om de vastgestelde en de verwachte verslechtering van de toestand van het leefmilieu te integreren in de analyse en de verkenning van de economische ontwikkeling, zoals dit op verschillende plaatsen in het Ferado 1 wordt gedaan. De tweede bevinding is dat deze pogingen tot integratie van de inbreng van verschillende disciplines niet volstaat om een rapport te maken zoals het Ferado. Het gaat erom om verbanden te leggen tussen de verschillende onderzoeksniveaus die erg verschillend zijn qua conceptueel en institutioneel niveau, qua algemene beschrijving van de situatie op basis van indicatoren, qua algemene analyse van collectieve acties op basis van beleidsdocumenten (in de ruime zin) en qua verkennende benadering op basis van wetenschappelijke werkzaamheden. Een transdisciplinaire benadering is nodig om deze niveaus te overschrijden en bevindingen te formuleren die de inspanningen kunnen reoriënteren. Dat is complementair met de twee vorige categorieën van inspanningen.

- *pluridisciplinariteit* is de ontmoeting van experts uit verschillende disciplines om samen een geheel voort te brengen dat geniet van de verschillende invalshoeken die door elk van hen aangebracht werd. Ze vereist dezelfde kwaliteiten als elk ander teamwerk waarbij nog een bijkomende inspanning nodig is om coherent samen te werken omwille van de communicatiemoeilijkheden als gevolg van het verschil in opleiding.
- *interdisciplinariteit* is het systematisch zoeken naar linken tussen de behandelde onderwerpen en nieuwe wetenschappelijke methodes om die verbanden op verschillende niveaus te behandelen. Ze vraagt aan iedereen om open te staan voor andere disciplines en in zijn eigen discipline wetenschappelijke pedagogische inspanningen te leveren om het teamwerk te versterken. De interdisciplinariteit kan gebeuren op drie niveaus: het niveau van de toegepaste wetenschap, het epistemologisch niveau of het niveau van het ontstaan van nieuwe disciplines (zoals de milieu-economie, zelfs de ecologische economie).
- *transdisciplinariteit* steunt op de bijdragen van wetenschappelijke kennis, inclusief de meest vernieuwende pluri- en interdisciplinaire bijdragen, om het inzicht in de huidige wereld te verbeteren zodat de individuele of collectieve besluitvormers met alle gegevens van een probleem rekening kunnen houden alvorens een besluit te nemen. Zonder transdisciplinariteit dreigt iedere besluitvormer steeds minder bevoegd te worden ten aan-

zien van de diversiteit van de adviezen van uitstekende specialisten aangezien op technisch vlak de intersectie tussen de verschillende domeinen van de kennis een leeg geheel is. Zoals het voorvoegsel “trans” aangeeft, betreft de transdisciplinariteit zowel wat er bestaat tussen disciplines, vanuit verschillende disciplines en over iedere discipline heen. Ze heeft aandacht voor de dynamiek die op gang wordt gebracht door de actie van verschillende overheden tegelijk.

PP85: blz. 3, 11, 117, 120, 121.

Ferado 1: blz. IX, 36, 329, 330, 395, 414, 431, 932.

45. Interministeriële Conferentie Leefmilieu (ICL)

Conférence interministérielle de l'environnement (CIE)

Daar de bevoegdheden, waarvan de uitoefening een weerslag op het leefmilieu kan hebben, verdeeld zijn over federale, communautaire en gewestelijke departementen, worden de nationale beslissingen genomen tijdens de vergaderingen van de Interministeriële Conferentie Leefmilieu (ICL), waar de federale en gewestelijke ministers van leefmilieu, eventueel uitgebreid tot andere betrokken departementen, samenkomen. Er bestaan ook Interministeriële Conferenties over sectorale en transsectorale materies die een weerslag op de bescherming van het leefmilieu hebben. Bovendien kunnen bepaalde federale of gewestelijke overheden overleg plegen buiten de Interministeriële Conferenties om. Dat is onder andere het geval wanneer de drie gewesten een gemeenschappelijke samenwerkingsstructuur opzetten. Naar aanleiding van het Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO₂-uitstoot (dat in 1994 door de ICL en de Ministerraad aangenomen werd) heeft de ICL van juni 1996 besloten een jaarlijkse evaluatie te maken van de vorderingen in de toepassing ervan. Deze monitoring wordt uitgevoerd binnen de Coördinatiegroep Broeikaseffect. Op basis van een vroeger ontwerpakkoord heeft de ICL op 22 november 1990 de Technische Commissie Noordzee (MNZ) opgericht. Dat is een overlegstructuur tussen de Federale Staat en de gewesten voor de voorbereiding en de implementatie van de beslissingen van de Commissie van Parijs en de Noordzeeconferenties. Ook moeten de door de CCIM voorbereide voorstellen door de ICL worden goedgekeurd. (Zie ook “Coördinatiecomité Internationaal Milieubeleid”)

Ferado 1: blz. 201, 202, 207-210, 218, 220, 221, 224.

46. Internalisering van kosten

Internalisation des coûts / Internalization of costs

Het is mogelijk om negatieve externaliteiten in de prijzen te internaliseren, onder meer via de milieufiscaliteit. In dat geval wordt de actor geconfronteerd met een prijs (hoger of lager dan degene die door het marktmechanisme wordt bepaald) die rekening houdt met de kosten of baten van zijn economische activiteit. Indien die prijs hoger is omdat hij een milieukost insluit, kan de agent er vrij voor kiezen om zijn geconsumeerde hoeveelheid te verminderen (zodat zijn uitgave gelijk blijft), ze aan te houden (door meer te betalen) of ze zelfs stop te zetten. Aangezien externaliteiten meestal ontstaan buiten de bedoelde (onder

andere handels-, productie- of consumptie-) activiteit, blijft de veroorzakende agent veelal onwetend van de gevolgen van zijn eigen beslissingen. Om de creatie van negatieve externaliteiten te voorkomen dienen derhalve door de gemeenschap aangepaste instrumenten ingeschakeld te worden, zoals economische, strafrechtelijke, vrijwillige, institutionele, en andere instrumenten. Beginsel 16 van de Verklaring van Rio beveelt aan de nationale autoriteiten de promotie van de toepassing van het beginsel *de vervuiler betaalt* aan. Op milieugebied zal in sommige gevallen, zoals bijvoorbeeld bij het gebruik van fossiele energie, een insluiting (of internalisering) van de sociale kosten in de prijs van het goed of de dienst in kwestie, via de milieufiscaliteit een efficiënte manier zijn om de milieuvervuiling te verminderen of uit te schakelen door de vraag naar het vervuilende product te verminderen. De toepasbaarheid van een economisch instrument hangt echter af van het soort van product en de veroorzaakte milieuschade. Bijvoorbeeld, indien het gaat om een giftig product, is het eerder aangewezen de productie ervan te verbieden via reglementering. In nog andere gevallen zal de levenscyclus van het product aanpassingen moeten ondergaan, op vrijwillige basis of door institutionele wijzigingen. Hoe dan ook, of het nu gaat om milieufiscaliteit of om een ander instrument, steeds zal een daadwerkelijke optiek van duurzame ontwikkeling wetenschappelijk onderzoek en voorafgaande raadpleging vereisen over het in het beoogde geval meest aangewezen instrument om haar legitimiteit en effectiviteit te verzekeren. Een ruime voorlichting van het publiek over de nagestreefde doelstellingen is daarbij ook vereist. (Zie ook “Externaliteiten”.)

PP85: blz. 31, 45, 47, 69, 76, 78, 84, 173.

Ferado 1: blz. 28, 59, 60, 62, 233, 237, 280, 298.

47. Internationale Panel inzake Klimaatverandering (IPCC)

Groupe intergouvernemental sur l'évolution du climat (GIEC) / Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)

Als erkenning van het probleem van potentiële mondiale klimaatverandering hebben in 1988 de Wereldorganisatie voor Meteorologie (WMO) en het Milieuprogramma van de VN (UNEP) de Intergouvernementele Panel inzake Klimaatverandering opgericht (IPCC). Het staat open voor alle leden van de UNEP en de WMO. De taak van IPCC is om wetenschappelijke, technische en sociaal-economische informatie in te schatten die van belang is voor het inzicht in het risico van een klimaatverandering die door de mens veroorzaakt is. Het voert geen nieuw onderzoek uit, noch volgt het klimaatgebonden gegevens op. Het baseert zijn beoordelingen vooral op gepubliceerd en nagekeken wetenschappelijk-technische literatuur. De IPCC heeft drie werkgroepen:

- Werkgroep I beoordeelt wetenschappelijke aspecten van het klimaatsysteem en klimaatverandering;
- Werkgroep II richt zich op de kwetsbaarheid van sociaal-economische en natuurlijke systemen van klimaatverandering;

- Werkgroep III evalueert opties voor de beperking van broeikasgasemissies en andere mogelijkheden om klimaatverandering te temperen.

Website van de IPCC: <http://www.ipcc.ch/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 90, 138.

Ferado 1: blz. 50, 109, 211.

48. Internationale conferentie over bevolking en ontwikkeling

*Conférence internationale sur la population et le développement /
International Conference on Population and Development*

In september 1994 hebben 179 regeringen deelgenomen aan de Internationale conferentie inzake bevolking en ontwikkeling, die te Caïro werd georganiseerd door het VN-Fonds voor de Bevolking en de VN-Afdeling Demografie, dat deel uitmaakt van het Departement van Sociaal-economische Informatie en Politieke Analyse. Die conferentie was een keerpunt in het gedachtengoed en de strategieën inzake demografie omdat het debat tijdens het overleg toegespitst werd op het onderlinge verband tussen bevolking en ontwikkeling, en niet op becijferde demografische doelstellingen. Er werd een actieprogramma goedgekeurd, dat de volgende 20 jaar het bevolkingsbeleid tot leidraad moet dienen.

PP85: blz. 14, 55, 56, 57, 159-161.

Ferado 1: blz. 181.

49. Kernbeleid

Politiques thématiques / Core policies

In deel 3 van Ferado 1 worden de federale beleidsdomeinen met betrekking tot de thema's van het rapport, vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling beschreven. De beleidsdomeinen zijn in twee luiken verdeeld: het kernbeleid en het ondersteunend beleid. In het eerste luik komen de beschrijving en analyse van het beleid dat direct verbonden is met de in het rapport behandelde thema's (het kernbeleid) aan bod: bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, bescherming van de atmosfeer, bescherming van het mariene milieu en verandering van consumptiepatronen. In het tweede luik volgt een beschrijving en analyse van andere beleidsdomeinen die slechts onrechtstreeks met deze thema's verbonden zijn (het ondersteunend beleid) en alleen vanuit het gezichtspunt van hun bijdrage aan het kernbeleid onderzocht worden.

Ferado 1: deel 3, luik 1.

50. Kleine eilandstaten in ontwikkeling

Petits états insulaires en développement / Small Island Development States (SIDS)

Dertien van de vijftientig staten die het meest bloot staan aan natuurrampen, zijn kleine eilandstaten in ontwikkeling. Verwoestende catastrofes (cyclonen, orkanen enzovoort) treffen hen zowel sociaal als financieel. Naar schatting kan de economische schade als gevolg van zo'n ramp oplopen tot 58% van hun BNP. De stijging van het oceanpeil bedreigt ook in ernstige mate de kleine eilandstaten in ontwikkeling. De scenario's van de Intergouvernementele Panel inzake de Ontwikkeling van het Klimaat (IPCC) van 1995 wijzen erop dat zonder beleid ter vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, de temperatuur in 2100 ten opzichte van 1990 met 1°C tot 3,5°C zou kunnen stijgen. Deze temperatuurstijging zou een deel van de ijskap doen smelten wat op zijn beurt zou leiden tot een stijging van het huidige zeeniveau met 15 tot 95 centimeter. Deze staten worden ook bijzonder getroffen door de waterverontreiniging, de degradatie van de koraalriffen, de vermindering van de biodiversiteit en de afvalverwerking. Deze milieuproblemen gaan op sociaal-economisch vlak gepaard met een gebrek aan financiële middelen en aan geschoolde mensen. Hun afhankelijkheid van de grootste staten voor talrijke economische activiteiten zoals de energiebevoorrading (12% van hun invoer), transport, telecommunicatie en handel, maakt hen bijzonder kwetsbaar. Daarom krijgen ze bijzondere aandacht van de Commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN (CSD). (Zie "Conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling".)

PP85: blz. 18, 39, 63, 77, 79, 90-92, 104, 153, 156, 157, 159.

Ferado 1: blz. 62.

51. Koolstofdioxide (CO₂)

Dioxyde de carbone (CO₂) / Carbon dioxide (CO₂)

Zie "Atmosfeer".

52. Kwik

Mercure / Mercury

De mogelijke gevaarlijke gevolgen van kwik zijn tegelijk afkomstig van zijn rechtstreekse effecten en van zijn bioaccumulatie. Er werden hoge kwikconcentraties vastgesteld onder andere in de levers van zeehonden aan de Oostkust van Groot-Brittannië en de Noorse kusten en in de levers van bruinvissen aan de Belgische kust en het Kattegat (tot 500 mg/kg droog gewicht). Hoge concentraties werden ook vastgesteld bij vogels en op sommige plaatsen bij vissen. Alhoewel de ecotoxicologische betekenis van die concentraties niet duidelijk is, werd de consumptie van vissen afkomstig van het Elbe-estuarium door de Duitse regering verboden omwille van de te hoge kwikconcentratie.

Ferado 1: blz. 49, 52, 53, 113, 114, 155, 156, 215, 216, 222, 412.

53. Kyotoprotocol

Protocole de Kyoto / Kyoto Protocol

Landen en internationale organisaties kunnen verdragen sluiten met elkaar. Sommige verdragen zijn zogeheten kader- of raamverdragen omdat ze een juridisch kader vormen dat nog verder moet worden uitgewerkt in protocollen. Een verdrag of een protocol is juridisch bindend voor de landen die het verdrag ondertekenen en ratificeren. Een verdrag of protocol treedt in werking nadat een in het verdrag of protocol bepaald aantal landen het geratificeerd heeft. Het Kyotoprotocol dat op 11 december 1997 door 158 landen en door de Europese Unie (EU) werd goedgekeurd, werd door 84 landen ondertekend en door 19 onder hen geratificeerd (toestand op 30 november 1999). Het bevat nieuwe verbintenissen voor de industrielanden tegen het jaar 2010. Het omvat een geheel van gekwantificeerde doelstellingen die juridisch bindend zijn. De EU heeft zich ertoe verbonden haar uitstoot voor de periode tussen 2008 en 2012 te verminderen met 8% tegenover het niveau van 1990. Deze doelstellingen zijn vastgelegd voor een aantal broeikasgassen die niet door het Protocol van Montreal zijn gereguleerd, namelijk koolstofdioxide (CO₂), methaan (CH₄), distikstofoxide (N₂O), waterstofbevattende fluorkoolwaterstof (HFK), volledig gefluoreerde koolwaterstoffen (PFK) en zwavelhexafluoride (SF₆). De staten kunnen niet enkel hun emissies beperken maar ook de capaciteit van koolstofabsorptie van hun bossen vergroten (onder andere door herbebossing). Alhoewel een snelle toepassing nog niet aan de orde is, vormt dit protocol toch een nieuw kader voor de nationale maatregelen inzake het klimaat, waarop de staten zich moeten voorbereiden. (Zie ook “Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering”).

PP85: blz. 19-21, 24, 27, 72, 77, 79, 127-136, 138, 139.

Ferado 1: blz. vi, 31, 67, 197, 199, 200, 210, 333, 380, 381, 388, 413, 414, 425.

54. Maatschappelijk middenveld

Société civile / Civil society

Zie “Grote maatschappelijke groepen”.

55. Mariene milieu

Milieu marin / Marine environment

De zeeën en de oceanen bedekken 71% van het aardoppervlak en bevatten 97% van de 1 200 000 km³ water op aarde. Het mariene milieu is essentieel voor het leven op aarde. Meer bepaald, is de Noordzee een bijzonder productief ecosysteem met daarin een reeks van de meest gediversifieerde habitatten ter wereld, dat evenwel onder heel sterke druk van menselijke oorsprong staat. De kustzone speelt een sleutelrol in de wisselwerking tussen het land en de zeeën en de oceanen. Hoewel het mariene gedeelte ervan (het “continentaal plat”) slechts 15% van de oppervlakte en 0,5% van het volume van zeeën en oceanen vertegenwoordigt, is het niettemin een heel productief milieu met een rijke biologische diversiteit. Het is een zone van intense economische activiteit en meer dan 95%

van de zeevis wordt gevangen in de kustwateren. Ongeveer 37% van de wereldbevolking, met andere woorden meer dan twee miljard mensen, leeft op ongeveer 100 kilometer van een kust. De meeste menselijke activiteiten hebben plaats in de bekkens van rivieren en stromen die uitmonden in een zee of een oceaan. Het mariene milieu dient dus vaak als vergaarbak voor de vervuilende stoffen als gevolg van deze activiteiten. Naast de diverse vervuilende stoffen die via de stroombekkens afkomstig zijn van het vasteland, bleef en blijft het mariene milieu nog steeds rechtstreeks onder druk staan door de visvangst, de aardolieontginning, de zeevaart, de verbranding en het storten van afval in zee enzovoort.

Ferado 1: Het mariene milieu is een van de kernthema's van dit werk. De belangrijkste passages staan op blz. 48-55, 111-118, 164, 212-226, 338 en 381-385.

56. Menselijke ontwikkeling

Développement humain / Human development

In het begin van de jaren negentig stak het concept menselijke ontwikkeling bij de debatten over ontwikkeling binnen de VN de kop op. Het werd gezien als een pragmatische poging om benaderingen met elkaar te verzoenen die tot dan als tegengestelden werden beschouwd: het bevredigen van de menselijke basisbehoeften enerzijds, en het zoeken naar economische efficiëntie anderzijds. Menselijke ontwikkeling wordt dus als verenigbaar beschouwd met economische groei, als de toenemende productie maar aan de wensen van de bevolking beantwoordt en de inkomens een behoorlijke levensstandaard mogelijk maken. (Zie ook “Duurzame Ontwikkeling”.)

PP85: blz. 9, 14, 15, 43, 57, 153, 167.

Ferado 1: blz. 29, 47.

57. Milieutaks

Ecotaxe / Green tax

Als resultaat van een compromis, om ter gelegenheid van de staatshervorming (het zogeheten Sint-Michielsakkoord) een bijzondere politieke meerderheid te bereiken, werden de milieutaksen in de wetten van 1993 tot vervollediging van de federale staatsstructuur ingeschreven. Ze werden onder de bevoegdheid van de Eerste Minister geplaatst maar in feite is het Ministerie van Financiën belast met de toepassing ervan. De wet omschrijft de milieutaksen als taksen die worden geheven op een in het verbruik gebracht product, wegens de schade die het aan het milieu geacht wordt te berokkenen. Volgens die definitie is de milieutaks een fiscaal instrument ten dienste van het milieu, dat die producten duurder maakt waarvoor er economisch aanvaardbare en milieuvriendelijker vervangingsproducten bestaan. Het doel ervan is de consumenten er toe aan te zetten recycleerbare, herbruikbare of minder vervuilende producten te kiezen. Voor de meeste door de wet beoogde productcategorieën (drankverpakkingen, wegwerpartikelen, batterijen, verpakkingen die sommige nijverheidsproducten bevatten, bestrijdingsmiddelen en fytofarmaceutische producten, papier en kar-

ton) zijn de graad van hergebruik en recyclage, gekoppeld aan statiegeldsystemen, vastgelegd, met uitzondering van de bestrijdingsmiddelen. Indien die graden bereikt worden of indien de statiegeldsystemen toegepast worden door de ondernemingen die deze producten commercialiseren, is de milieutaks niet van toepassing. Er werden ook andere vrijstellingen toegekend (bijvoorbeeld de landbouwers zijn vrijgesteld van de taks op bestrijdingsmiddelen). De wet voorziet ook sancties voor overtredingen.

Ferado 1: blz. 37, 87-90, 99, 206, 222, 230, 232-234, 237, 239, 240, 277, 309, 339, 395, 396, 406, 407, 410, 412, 416, 433.

58. Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO₂-uitstoot (CO₂-programma)

Programme national de réduction des émissions de CO₂

In 1994 werd voor België een *Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO₂-uitstoot* (CO₂-programma) aangenomen. Het programma stelt een ambitieuze doelstelling voorop: vermindering van de CO₂-uitstoot met 5% tussen 1990 en 2000. Maar de heel ongelijke kwaliteit van de gehanteerde kwantificering van de te nemen beleidsmaatregelen laat niet toe te stellen dat ze volstonden om de gestelde doelstelling te bereiken. Er werd geen plan aangenomen ter vermindering van andere broeikasgassen. Aangezien het merendeel van de maatregelen niet werd uitgevoerd (onder meer als gevolg van het falen van het Europese project inzake een energie-CO₂-taks), kan worden vastgesteld dat deze vermindering van 5% niet zal worden bereikt. Coördinatie- en overlegstructuren tussen de federale Staat, de gemeenschappen en gewesten werden nochtans opgericht om dit programma te concipiëren en uit te voeren. Deze structuren lieten daarentegen wel toe de Nationale Mededeling van België aan het secretariaat van het Raamverdrag inzake klimaatverandering te realiseren.

Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO₂-uitstoot. Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en Leefmilieu. Juni 1994.

Ferado 1: blz. 202-204, 207, 287, 294-296, 309, 326, 337.

59. Nationale Arbeidsraad (NAR)

Conseil national du Travail (CNT)

De Nationale Arbeidsraad (NAR) is een sociaal-economische raad samengesteld uit vertegenwoordigers van de werkgevers en werknemers. Hij geeft op eigen initiatief of op aanvraag advies over algemene vraagstukken van sociale aard die de werkgevers en werknemers aanbelangen. In de NAR worden Collectieve Arbeidsovereenkomsten afgesloten. Daarnaast brengt hij advies uit over bevoegdheidsgeschillen tussen paritaire comités.

Ferado 1: blz. 87, 244, 400-405, 416.

60. Nationale Raad voor Duurzame Ontwikkeling

Conseil national du Développement durable

Zie “Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling”.

61. Officiële ontwikkelingshulp (OO)

Aide publique au développement (APD) / Official development aid (ODA)

In de loop van de jaren negentig is de structuur van de hulp aan ontwikkelingslanden grondig gewijzigd. In 1990 had de officiële ontwikkelingshulp (ODA, Official Development Assistance) nog een overwicht (57 miljard USD) in de totale hulp aan de ontwikkelingslanden. De officiële ontwikkelingshulp werd tijdens de jaren negentig in grote mate vervangen door private investeringen. In 1996 bedroeg de officiële ontwikkelingshulp nog meer dan 44 miljard USD tegenover 234 miljard USD aan private investeringen. Met uitzondering van Denemarken, Noorwegen, Zweden en Nederland, respecteerde geen enkel land de 0,7%-norm, die op de Conferentie van Rio vastgelegd werd. De uitgaven voor ontwikkelingshulp daalden zowel in absolute als in relatieve zin. Het totale aandeel van de officiële ontwikkelingshulp in het totale BNP is voor alle OESO-landen samen gedaald van 0,34% in 1992 naar 0,27% in 1995. Die evolutie plaatst landen die geen andere financieringsbronnen hebben in een desastreuze situatie.

PP85: blz. 23-25, 29, 44, 84, 103, 104, 110-112, 167.

Ferado 1: blz. 101, 119, 181, 423.

62. Ondersteunend beleid

Politiques de soutien/ Supporting policy

Het ondersteunend beleid dat in deel 3 van Ferado 1 beschreven wordt, is het beleid van een aantal ministeriële departementen met bevoegdheden die slechts indirect bijdragen tot de realisatie van het beoogde beleid voor de vier ontwikkelde thema's (bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, bescherming van de atmosfeer, bescherming van het mariene milieu en verandering van consumptiepatronen). Het gaat niet om een volledige beschrijving noch om een allesomvattende analyse van dit beleid. Het doel van dit luik is enkel na te gaan in welke mate dit beleid (indirect) bijdraagt tot de verwezenlijking van de doelstellingen van de kernpunten van duurzame ontwikkeling in dit rapport. Daarom gaat de beschrijving over de intenties en maatregelen van de regering die niet expliciet, of tenminste niet uitsluitend, gericht zijn op de thema's van dit rapport, maar die er duidelijk gevolgen voor hebben. Doel van de analyse is de positieve of negatieve bijdrage te bepalen van de verschillende maatregelen die invloed hebben op het verwezenlijken van de doelstellingen van het kernbeleid.

Ferado 1: deel 3, luik 2.

63. Ontwikkeling

Développement / Development

Tot in de jaren tachtig is de betekenis van de term ontwikkeling in sterke mate verengd tot *wat arme landen moeten doen om rijker te worden*. Zo werd het ook een gewoonte om rijke landen “ontwikkelde” landen te noemen, alsof ze het stadium van volledige ontwikkeling hadden bereikt. Impliciet werd aanvaard dat ze dé weg naar ontwikkeling voor de andere landen hadden uitgestippeld. Nu is de ontwikkeling van een maatschappij veeleer de verandering van haar levensomstandigheden, in wisselwerking met haar mogelijkheden om beslissingen te nemen en acties te ondernemen, onder meer op politiek vlak. Deze verandering is het resultaat van zowel factoren van behoud als factoren van verandering. Hoe sneller de maatschappij verandert, hoe complexer de beslissingen worden. Wegen naar ontwikkeling kunnen dus sterk uiteenlopen. Daarom kan worden gesteld dat alle landen van de wereld “ontwikkelingslanden” zijn. Totnogtoe kan immers geen enkel land er prat op gaan dat het op alle gebieden tegelijk een voorsprong heeft. Naar gelang van het type indicator lopen de prestaties immers sterk uiteen, of het nu gaat om economische rijkdom, systemen voor sociale bescherming, het aandeel in de aantasting van ecosystemen op wereldschaal of de sterfte van jongeren door zelfmoord. Op dezelfde wijze bestaan er verschillende zienswijzen over hoe een maatschappij moet ontwikkelen.

Ferado 1: blz. 27-31.

64. Overdracht van milieuverantwoorde technologieën (technologie-overdracht)

Transfert de technologies écologiquement rationnelles / Environmental technology transfer

“Onder milieuverantwoorde technologieën verstaat Agenda 21 niet alleen schone technologieën maar ook alles wat daarrond hangt: know-how, materialen, human resources enzovoort. De in hoofdstuk 34 voorgestelde activiteiten zijn gericht op de verbetering van de voorwaarden en processen inzake informatievoorziening, toegang tot en overdracht van technologie” (Agenda 21; 34.5). “De overdracht moet gepaard gaan met het ondersteunen van de opbouw van eigen capaciteit (menselijk en institutioneel) gericht op ontwikkelingslanden en gebaseerd op een technologisch partnerschap op lange termijn tussen de bezitters van dergelijke technologieën en de potentiële gebruikers ervan” (Agenda 21; 34.14d).

PP85: blz. 65, 77, 113-115, 124, 135, 143, 147.

65. Ozon in de troposfeer

Ozone troposphérique / Tropospheric ozone

De aanwezigheid van ozon in de troposfeer heeft ongewenste gevolgen voor de gezondheid, de plantengroei en materialen:

- een blootstelling van een uur aan een concentratie van ongeveer 240 g/m^3 heeft al zichtbare gevolgen, vooral een prikkeling van de ogen en van het ademhalingsstelsel. De gevolgen van een chronische blootstelling zouden ernstiger en zelfs dodelijk kunnen zijn, maar omdat de periodes met hoge ozonconcentraties meestal overeenkomen met periodes van hoge temperatuur, is het moeilijk het specifiek met ozon samenhangende sterftecijfer te isoleren;
- ozon heeft ook effecten op de plantengroei en kan dus aan de oorsprong liggen van een lagere opbrengst van de land- en bosbouwteelten;
- het tast sommige materialen aan, zoals plastic, textiel, kleurstoffen en verf.

Ozon is een zogeheten *secundaire* vervuilende stof. Bepaalde gassen, die *ozonvoorbereidende gassen* genoemd worden en die zelf vervuilende stoffen zijn, liggen aan de oorsprong van de ozonvorming: stikstofoxide (NO_x), vluchtige organische stoffen (VOS), koolstofmonoxide en methaan. Enerzijds ontstaat ozon onder invloed van het zonlicht uit stikstofoxide en vluchtige organische stoffen. Anderzijds wordt het ingevoerd uit de hogere luchtlagen en ontstaat het door oxidatie van methaan en koolstofmonoxide in aanwezigheid van stikstofdioxide. De chemische reacties die aan de oorsprong liggen van de vorming van troposferische ozon, zijn heel ingewikkeld. De inbreng van de verschillende ozonvoorbereidende gassen in de ozonvorming is moeilijk in te schatten. Over het algemeen wordt aangenomen dat de uitstoot met 70 tot 90% moet verminderen om periodes met hoge ozonconcentraties te vermijden. Daarom lopen heel wat nationale en internationale onderzoeksprogramma's. De toename van de concentratie ozon in de troposfeer is een verschijnsel dat zich steeds meer op wereldwijde schaal verspreidt. Het is beduidend groot in de industrielanden: de basisozonconcentratie, die momenteel 60 mg/m^3 is, zou in één eeuw tijd in het noordelijk halfrond meer dan verdubbeld zijn. Volgens bepaalde modellen zou ze met ongeveer 1% per jaar blijven toenemen, indien de uitstoot van NO_x en van VOS niet vermindert. De meest dramatische toename wordt tijdens de volgende eeuw in de ontwikkelingslanden verwacht. (Zie ook "Atmosfeer".)

Ferado 1: blz. vi, 37, 49, 50, 108, 150, 152, 166, 195-197, 202-212, 293, 314, 337.

66. Ozonlaag

Couche d'ozone / Ozone layer

Zie "Atmosfeer".

67. Ozonperiode

Episode d'ozone / Ozone episode

Tijdens ozonperiodes worden gedurende één of meerdere dagen hoge ozonconcentraties gemeten (vanaf 180 mg/m^3). Ozonperiodes treden over het algemeen op tijdens warme, zonnige zomerdagen. Ze beslaan meestal een volledig continent, met bepaalde regionale verschillen als gevolg van de plaatselijk uitgestoten hoeveelheid ozonvoorbereidende gassen en de plaatselijke weers-

omstandigheden. Tijdens de zomer kennen de meeste industrielanden min of meer ernstige ozonperiodes. De drempels voor de bescherming van de volksgezondheid en de planten worden in de Europese landen regelmatig overschreden. Ongeveer 330 miljoen mensen in de EU worden ten minste éénmaal per jaar aan een overschrijding van de drempel blootgesteld. Voor de plantengroei, werden in 1995 bijna in alle bosgebieden en akkerlanden te hoge waarden geregistreerd. (Zie ook “Ozon in de troposfeer”.)

Ferado 1: blz. 109, 150, 166, 168, 196, 205, 208, 337.

68. Pairs

Pairs / Peers

De VN-Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD) verzamelt woordvoerders van regeringen. Het gaat niet om een autonome administratieve structuur maar om een structuur die “pairs” bijeenbrengt. Dat zijn de regeringen, die in dit proces als gelijkwaardig beschouwd worden. Zonder oordelen te vellen of confrontaties aan te gaan, brengen deze pairs verslag uit over hoe het gesteld is met de resultaten van verschillende lidstaten. Hiermee trachten ze de nationale en internationale initiatieven te versterken. De CSD bestudeert daarom rapporten en publicaties van overheden die haar deze informatie over hun concrete invulling van Agenda 21 doorgeven. In elk land hangt de aandacht die een regering schenkt aan duurzame ontwikkeling dus af van kracht van de suggesties die pairs uitoefenen en de druk om de uitvoering van Agenda 21 als prioritair te beschouwen die de grote maatschappelijke groepen als getuigen van deze onderhandelingen erop uitoefenen.

PP85: blz. 13, 14.

69. Planetaire dimensie

Conscience planétaire / Worldwide dimension

Zie “Beginsel van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden”.

70. Politieke component van duurzame ontwikkeling

Composante politique du concept de développement durable / Political component of sustainable development

De landen van de EU streefden tijdens de Top +5 naar een invulling van duurzame ontwikkeling gebaseerd op drie pijlers (sociaal, ecologisch en economisch) met een daaraan gebonden belangrijke politieke en institutionele dimensie: *de verdediging van de mensenrechten, een deugdelijk bestuur en politieke democratie*. Op de Top +5 wilden sommigen die politieke dimensie zelfs erkennen als voorwaarde voor de verwezenlijking van de drie andere componenten van duurzame ontwikkeling. Dat leidde echter tot hevige discussies tussen de onderhandelaars.

Landen zoals China moesten weinig weten van democratie, mensenrechten en fundamentele vrijheden, een transparant en verantwoordelijk bestuur en een effectieve participatie van de burgers. De G77 en China aanvaardden uiteindelijk het voorstel van de Verenigde Staten om toch een uittreksel uit de Agenda voor ontwikkeling van de VN als tekst in te dienen. Maar wanneer duurzame ontwikkeling ruimer ingevuld wordt dan *groei voor iedereen*, kan de idee bij veel ontwikkelingslanden niet meer op veel steun rekenen. Dat geldt zowel voor de politieke als voor de leefmilieuaspecten ervan. Deze notie van een politieke component die beschouwd wordt als voorwaarde voor de verwezenlijking van duurzame ontwikkeling, werd dus niet aanvaard op de Top +5.

PP85: blz. 34, 35.

Ferado 1: blz. 32.

71. Polychloorbifenylen (PCB's)

Polychlorobifényls (PCB) / Polychlorinated biphenyl (PCBs)

PCB's behoren tot de groep van de chloorhoudende organische verbindingen (zoals DDT, diëldrine, dioxines enzovoort). Hoge concentraties worden vastgesteld bij prooidieren (zoogdieren, vogels) en bij vissen en mosselen. Er bestaan duidelijk verbanden tussen deze concentraties en de veranderingen in het hormonaal metabolisme. Van de PCB's wordt bijvoorbeeld vermoed dat ze de voortplanting van zeehonden in de Nederlandse Waddenzee verstoren.

Ferado 1: 49, 51, 53, 113, 216, 258, 260.

72. Prior informed consent procedure (PIC-procedure)

*Consentement préalable donné en connaissance de cause (procédure CIP)/
Prior informed consent procedure (PIC procedure)*

“De uitvoer naar ontwikkelingslanden van chemische stoffen die in producerende landen zijn verboden of waarvan het gebruik in sommige industrielanden strikt aan banden is gelegd, heeft tot bezorgdheid geleid, aangezien sommige invoerende landen niet voor het veilig gebruik ervan kunnen instaan als gevolg van een inadequate infrastructuur voor het controleren van de invoer, distributie, opslag en verwijdering van chemische stoffen en de samenstelling ervan. Om deze kwestie aan te pakken zijn in 1989 bepalingen voor toestemmingsprocedures, de zogenaamde PIC-procedure opgenomen in de Richtlijnen van Londen (van de UNEP) en in de Internationale Gedragscode inzake de Handel in en het Gebruik van Pesticiden (van de FAO). Bovendien is er een gezamenlijk programma van de FAO (Voedsel- en landbouworganisatie van de VN) en het UNEP (Ontwikkelingsprogramma van de VN) opgezet voor de toepassing van de PIC-procedures voor chemische stoffen, met inbegrip van het selecteren van chemische stoffen die in de PIC-procedure moeten worden opgenomen en het opstellen van adviesdocumenten inzake beslissingen over die procedure. De overeenkomst over chemische stoffen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) roept op tot communicatie tussen uitvoerende en invoerende landen wanneer gevaarlijke chemische stoffen zijn verboden omdat ze een gevaar zijn voor de gezondheid en de veiligheid op het werk. Binnen het kader van de GATT (de Algemene Overeenkomst inzake Tarieven en Handel) is er onderhandeld over het in het leven roepen van een bindend instrument voor producten die op de binnenlandse markt verboden of strikt aan banden gelegd zijn. Verder heeft de GATT-raad ermee ingestemd, zoals

vermeld in haar besluit in C/M/251, om het mandaat van de werkgroep voor een periode van drie maanden te verlengen, te beginnen op de datum van de volgende vergadering van de groep, en heeft de raad de voorzitter gemachtigd om overleg te plegen over het tijdstip voor deze vergadering.” (Agenda 21, 19.35-19.36).

Ferado 1: blz. 268, 271.

73. Productnorm

Norme de produit / Product standard

De federale wetgever heeft voor productnormen sinds verschillende decennia maatregelen genomen om de kenmerken te bepalen waaraan sommige producten moeten voldoen die gevaarlijk kunnen zijn voor mens en milieu. De bescherming van de volksgezondheid was meestal de hoofdbekommernis van de wetgever, terwijl weinig rekening werd gehouden met de bescherming van het milieu. In België zijn de bevoegdheden voor de vaststelling van normen voor milieubescherming verdeeld tussen de federale en de gewestelijke autoriteiten. Door de bijzondere wet van 1993 zijn de federale autoriteiten verantwoordelijk voor de kenmerken van de producten tot wanneer ze op de markt worden gebracht, in het bijzonder voor het vastleggen van de productnormen op het vlak van milieubescherming. De gewesten zijn bevoegd voor de normen inzake emissies bij de productie en voor de fase nadat de producten op de markt zijn gebracht (recyclage, afvalverwerking). De federale autoriteiten beschikken dus over een belangrijke hefboom als aanvulling van de gewestelijke bevoegdheden om de consumptiepatronen duurzamer te maken. Arbitragehof, 2 februari 1995, arrest nr. 4/95 geeft een definitie: “*Productnormen zijn regels die op dwingende wijze bepalen aan welke eisen een product moet voldoen, bij het op de markt brengen, onder meer ter bescherming van het leefmilieu. Zij bepalen met name welk niveau van verontreiniging en hinder niet mag worden overschreden in de samenstelling of bij de emissies van een product en kunnen specificaties bevatten over de eigenschappen, de beproevingsmethoden, het verpakken, het merken en het etiketteren van producten.*” Op wetgevend vlak refereert de term dus naar de normen waaraan de producten moeten voldoen, onder andere om het milieu te beschermen.

Ferado 1: blz. 73, 200, 206, 209, 218, 231-233, 259, 269-271, 273, 305, 306, 334, 340, 395, 398, 406, 407, 410, 415, 416.

74. Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21 (Programma 21)

*Programme pour la suite de la mise en œuvre du Plan d'Action 21 (Programme 21) /
Programme for the Further Implementation of Agenda 21 (Programme 21)*

Het *Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21* (juni 1997) is de neerslag van een eerste poging tot monitoring van duurzame ontwikkeling op wereldschaal. Deze tekst bevat elementen voor evaluatie, denkpistes voor de toekomst en enkele bijkomende concepten. (Zie ook "Top van de aarde +5".)

Programme for the further implementation of Agenda 21. Juni 1997. New York: UN Department of Public Information. gopher://gopher.un.org:70/00/ga/recs/spec/RES-S19.2 (9 maart 2000).

PP85: Dit document is geheel gewijd aan de resultaten van Top +5 en Programma 21.

Ferado 1: blz. 32, 179, 180, 212, 227.

75. Programmaterrein

Domaine d'intervention / Programme area

Zie "Agenda 21".

76. Raad voor het Verbruik (RVV)

Conseil de la consommation (CC)

De Raad voor het Verbruik (RVV) is samengesteld uit vertegenwoordigers van de consumentenorganisaties, organisaties van de productiesector, de distributiesector, de middenstand en landbouw. Op eigen initiatief of op vraag van de Minister van Economische Zaken of van een regering geeft de RVV advies over zaken die de consumptie aanbelangen, over het gebruik van diensten en over consumentenbelangen in het algemeen.

Ferado 1: blz. 87, 93, 232-234, 270, 300, 302, 391, 400, 409, 410, 411, 416.

77. Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering

*Convention cadre des NU sur les changements climatiques /
Framework Convention on Climate Change*

Landen en internationale organisaties kunnen verdragen sluiten met elkaar. Sommige verdragen zijn zogeheten kader- of raamverdragen omdat ze een juridisch kader vormen dat nog verder moet worden uitgewerkt in protocollen. Een verdrag of een protocol is juridisch bindend voor de landen die het verdrag ondertekenen en ratificeren. Een verdrag of protocol treedt in werking nadat een in het verdrag of protocol bepaald aantal landen het geratificeerd heeft. Het Raamverdrag van de VN over klimaatveranderingen (of kortweg het Klimaatverdrag)

werd aangenomen tijdens de Conferentie van Rio in mei 1992. De toepassing ervan wordt gevolgd door de Conferentie van Partijen bij het Klimaatverdrag. Heel wat landen die het Klimaatverdrag ondertekend hebben, hebben sindsdien politieke en economische maatregelen genomen en doelstellingen voor de vermindering of de stabilisering van de uitstoot van broeikasgassen vastgelegd. Ze worden echter nog onvoldoende toegepast. België heeft het Klimaatverdrag geratificeerd in januari 1996, ongeveer twee jaar na de ratificatie van dit verdrag door de EU en de andere lidstaten. De partijen zijn in Berlijn in 1995 overeengekomen om onderhandelingen te voeren over een protocol of een ander juridisch instrument met als doel de uitstoot van broeikasgassen te beperken. Ze werden gefinaliseerd in Kyoto in december 1997. (Zie “Kyotoprotocol”.)

Verenigde Naties (1992). *Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering en Kyotoprotocol*. <http://www.unfccc.de/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 6, 11, 24, 72, 73, 76, 77, 79, 108, 122, 127-129, 131, 136, 138, 139, 144, 171.

Ferado 1: blz. 31, 50, 61, 64, 67, 110, 196, 197, 201, 207, 208, 209, 328, 337, 381, 394, 323, 434.

78. Rationeel energiegebruik (REG)

Utilisation rationelle de l'énergie (URE) / Rational use of energy (RUE)

De toepassing van duurzame-ontwikkelingsstrategieën inzake energie is een heel belangrijke hefboom waarover de mensheid beschikt om de weg naar een duurzame ontwikkeling in te slaan. Energie is immers twee keer betrokken bij de verwezenlijking van de doelstellingen uit Agenda 21. Als schaarse grondstof en als bron van hinder en vervuiling ligt energie aan de oorsprong van een reeks hindernissen op weg naar duurzame ontwikkeling. Maar energie is ook een sleutelfactor van het economisch en maatschappelijk welzijn. Het energiebeleid vereist dus een voortdurende afweging. Aan de ene kant vragen burgers en ondernemingen om te kunnen beschikken over energie die zowel aan hun essentiële behoeften als aan bepaalde concurrentie- en kwaliteitsnormen beantwoordt. Aan de andere kant is er de vraag naar strengere normen op het vlak van voorzieningszekerheid, veiligheid en milieubescherming. De uitdaging is dus het energieverbruik te verminderen en tegelijk het welzijn te verhogen. Er zijn nogal wat voorstellen in die zin, zoals het streven naar een “factor 4”: twee keer meer welzijn bereiken met twee keer minder hulpbronnen. Dat steunt op twee basisideeën: het energierendement verhogen en, waar mogelijk, het energieverbruik vervangen door een minder energie-intensieve dienst die aan dezelfde behoefte voldoet. Samen wordt dat “Rationeel energiegebruik” of REG genoemd. Dat vereist soms investeringen. Door de investeringskosten te delen door de jaarlijkse energiebesparing (in BEF) verkrijgt men een resultaat dat de “terugverdientermijn” genoemd wordt. Die termijn is de periode waarna de investering rendabel wordt. Hoge energieprijzen of lage investeringskosten zorgen voor een toegenomen rendabiliteit van de REG-investeringen.

Ferado 1: blz. 285.

79. Reporting-planning-implementation-monitoring

Reporting-planning-implementation-monitoring

Agenda 21 legt de nadruk op drie grote categorieën van acties of instrumenten “*waardoor het geleidelijk aan mogelijk moet worden de economische, sociale en ecologische bekommernissen te integreren in de besluitvorming op alle niveaus en in alle ministeries*” Ook vraagt Agenda 21: “*Het toepassen van een aan binnenlandse situatie aangepaste methoden en middelen om de samenhang te waarborgen van sectorale, economische, sociale en op het milieu betrekking hebbende beleidslijnen, plannen en beleidsinstrumenten, waaronder belastingsmaatregelen en de begroting; deze mechanismen dienen op verschillende niveaus toepasbaar te zijn, en de bij het ontwikkelingsproces betrokken partijen bij elkaar te brengen.*” :

- rapporteren en kanaliseren (*reporting and streamlining*, Agenda 21; 8.4) door middel van een rapport en convergentie-inspanningen;
- plannen (*planning*, Agenda 21; 8.5) via een globaal plan;
- de impact van de maatregelen meten (*monitoring*, Agenda 21; 8.6 en hoofdstuk 40) via evaluatiesystemen en indicatoren inzake duurzame ontwikkeling.

Het besluitvormingsproces mag niet beperkt blijven tot die drie acties. Ook al blijft het een schematische weergave, een duurzaam besluitvormingsproces kan het best als volgt worden omschreven:

- (a) *reporting*: vaststelling van de nieuwe problemen en bijsturen van de vroegere beleidsmaatregelen;
- (b) *planning*: formulering en goedkeuring van de beleidsmaatregelen;
- (c) *implementation*: toepassing van de geformuleerde en goedgekeurde beleidsmaatregelen;
- (d) *monitoring*: meting van de impact van die beleidsmaatregelen;

Daarna herneemt deze cyclus met de nodige feedback. Monitoring en reporting kunnen in een zelfde rapport gegoten worden, maar het is van belang om ze als twee afzonderlijke acties te beschouwen.

PP85: blz. 140-149.

80. Stikstofoxiden (NO_x)

Oxydes d'azote (NO_x) / Nitrogen oxide (NO_x)

Zie “Atmosfeer”.

81. Sturende kracht

Force directrice / Driving force

Zie "DPSIR".

82. Thematisch kernpunt

Pôle thématique / Core theme

Er werd in Ferado 1 voor geopteerd om dit rapport te structureren rond wat soms de drie "pijlers" van het begrip duurzame ontwikkeling genoemd wordt: de economische, sociale en ecologische componenten. Aangezien deze componenten op zichzelf uitgebreide onderzoeks- en beleidsdomeinen betreffen, zijn binnen elke component thematische kernpunten gekozen om het werk dat binnen elk gebied werd verricht, doelgericht te kunnen behandelen. Deze kernpunten zijn onder te brengen in de grote deelgebieden of hoofdstukken van Agenda 21:

- sociaal kernpunt: bestrijding van armoede en sociale uitsluiting (hoofdstuk 3, Agenda 21);
- economisch kernpunt: wijziging van de consumptiepatronen (hoofdstuk 4, Agenda 21);
- ecologische kernpunten: klimaatverandering en ozon in de troposfeer (hoofdstuk 9), het mariene milieu en de kustgebieden (hoofdstuk 17, Agenda 21).

Deze thema's nemen een belangrijke plaats in op de internationale agenda's voor de follow-up van de Conferentie van Rio. Armoedebestrijding en wijziging van de consumptiepatronen zijn de twee grote "prioritaire vraagstukken" van het programma inzake duurzame ontwikkeling dat in 1997 door de VN voor de periode 1997-2002 werd goedgekeurd. Van de ecologische thema's die in dit rapport worden behandeld, zijn er twee die in 1997 en 1998 het voorwerp waren van internationale onderhandelingen: het klimaat (Kyoto) en de oceanen en zeeën (Lissabon).

83. Toekomstverkenning

Prospective / Outlook

Het vierde deel van het Ferado 1 is een toekomstverkenning van alternatieve ontwikkelingsperspectieven voor de thematische kernpunten van het rapport. Methodologisch gezien wordt er in de eerste plaats erkend dat er onzekerheden bestaan over de toekomst. De benadering veronderstelt ook dat er verschillen bestaan in de perceptie van ecologische, sociale en maatschappelijke risico's. Drie "handelingsperspectieven", die het resultaat zijn van verschillende combinaties van deze percepties, worden uitgewerkt. Hieraan beantwoorden drie mogelijke configuraties voor de wijziging van productie- en consumptiepatronen. Op basis hiervan worden drie verschillende types van ontwikkeling

uitgewerkt voor de subsystemen armoede en sociale uitsluiting, atmosfeer en mariene milieu. Na evaluatie van de mogelijke effecten van deze ontwikkelingen op de subsystemen, kan worden bepaald in welke mate elk van de handelingsperspectieven houdbaar of onhoudbaar is. (Zie ook "Handelingsperspectief".)

Ferado 1: deel 4.

84. Top van de Aarde +5 (Top +5)

Sommet de la terre +5 / Earth Summit +5

De 19de Buitengewone Zitting van de Algemene Vergadering van de VN - Top van de aarde +5 (of "Top +5") werd tijdens de eerste helft van 1997 in New York voorbereid en vond daar ook plaats. De Top +5 nam de eerste jaren van overgang naar een duurzame ontwikkeling onder de loep. Dit wereldomvattend intergouvernementeel overleg mag niet worden verward met de internationale vergadering van de NGO's die datzelfde jaar in Rio bijeenkwam voor een "Rio +5"-balans. De in de PP85 verzamelde gegevens en de visie op duurzame ontwikkeling zijn die van de Top +5: ze onderstrepen de complexiteit en de rijkdom van de dynamiek die inherent is aan het veranderingsproces dat duurzame ontwikkeling is. De Top +5-onderhandelingen hebben geleid tot een Verbintenisverklaring (in zes paragrafen) en tot een Programma voor verdere toepassing van Agenda 21 of verkort: Programma 21. (Zie ook "Programma voor verdere toepassing van Agenda 21".)

PP85: Dit document is geheel gewijd aan de resultaten van Top +5 en Programma 21.

Ferado 1: blz. 32.

85. Transdisciplinair

Transdisciplinaire / Transdisciplinary

Zie "Interdisciplinair".

86. Tributyltin

Tributyl-étain / Tributyltin

Tributyltin (TBT) is een pesticide gebruikt in antivuil verf voor scheepsrompen. Blootstelling aan TBT veroorzaakt een gewijzigde seksuele geaardheid en is verantwoordelijk voor de verdwijning van verschillende soorten van zeeweekdieren (zoals wulken, oesters) in sommige zones (havens, vaarroutes).

Ferado 1: blz. 53, 114, 157.

87. Tweede Conferentie inzake menselijke nederzettingen (Habitat II)

*Seconde Conférence des Nations unies sur les établissements humains (Habitat II) /
Second United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II)*

Habitat I, ging door te Vancouver in 1976. Twintig jaar later, in 1996, vond Habitat II plaats in Istanboel. De vertegenwoordigers van 171 regeringen hadden enerzijds de taak de sinds 1988 (jaar waarin de Algemene Vergadering de "Global Strategy for Shelter to the Year 2000" goedkeurde) geboekte vooruitgang te evalueren en anderzijds twee thema's naar voor te brengen die de leidraad zouden moeten vormen voor de tussen 2000 en 2020 te volgen strategie. De resultaten van de conferentie werden uitgeschreven in twee goedgekeurde documenten: de Verklaring van Istanboel en de Agenda voor de Habitat. De Conferentie heeft het mogelijk gemaakt aan de publieke opinie de sleutelrol van de menselijke nederzettingen in een duurzame ontwikkeling duidelijker te maken. De notie van menselijke nederzettingen slaat op alle infrastructuur, de bouwsector en het vastgoed dat ermee verbonden is (riolering, behandeling van vast afval, afvloeiing, elektriciteit, verkeersvoorziening enzovoort).

Verenigde Naties (1996). *Report on the UN-conference on human settlements* (en andere documenten): <http://www.undp.org/un/habitat/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 60, 61, 98, 99, 164, 165.

Ferado 1: blz. 182.

88. Uitroeijing van de armoede

Elimination de la pauvreté / Eradication of poverty

De centrale doelstelling van Agenda 21 op het vlak van de armoedebestrijding is "alle mensen in staat stellen duurzame middelen van bestaan te ontwikkelen" (Agenda 21; 3.4). De Verklaring van Rio inzake Milieu en Ontwikkeling bevat een beginsel (nr. 5) dat specifiek over het probleem van de armoede gaat: "Alle staten en alle mensen dienen samen te werken bij de cruciale taak van het uitroeien van armoede als een essentiële voorwaarde voor duurzame ontwikkeling, teneinde de verschillen in levensstandaard te verminderen en beter te voorzien in de behoeften van het merendeel van de wereldbevolking." Agenda 21 legt ook een expliciet verband tussen armoedebestrijding en milieubescherming. "Een ontwikkelingsbeleid dat zich vooral richt op het verhogen van de goederenproductie en daarbij geen aandacht schenkt aan de duurzaamheid van de hulpbronnen waarop de productie is gebaseerd, zal vroeg of laat resulteren in een afname van de productiviteit, die eveneens een averechtse werking op de armoede kan hebben." (Agenda 21; 3.2). Het legt vooral de nadruk op armoede in de ontwikkelingslanden. Het gevaar dat men een verborgen milieuschuld opbouwt, die de armoedeproblemen op lange termijn zou kunnen verergeren, is niettemin reëel voor alle landen ter wereld. Agenda 21 onderstreept ook het belang van een reeks universele maatregelen zoals: het scheppen van inkomensverstrekkende werkgelegenheid, de basiseducatie en de beroepsopleiding, de verbetering van het milieurendement, de voor iedereen toegankelijke gezondheidszorg met specifieke aandacht voor vrouwen, de geïntegreerde be-

leidsmaatregelen gericht op het duurzame beheer van de stadscentra, de integratie van de sociale economie en de toegang voor de armsten tot drinkwater en hygiëne (Agenda 21; 3.6 en 3.8).

PP85: blz. 21, 34, 36, 161.

Ferado 1: blz. 45, 425.

89. Verdrag inzake biologische diversiteit

Convention sur la diversité biologique / Convention on Biological Diversity

In 1993 werd het Verdrag inzake biologische diversiteit van kracht, wat een belangrijk resultaat is van de Conferentie van Rio. Dat verdrag biedt een internationaal erkend juridisch kader voor het behoud en de duurzame valorisatie van de biodiversiteit via overlegde acties. Door de daaropvolgende conferenties van de partijen heeft ze de wereldwijde actie ten gunste van de biodiversiteit uitgebreid. Er werd een permanent secretariaat opgericht om te waken over de effectieve toepassing. Het Verdrag inzake biologische diversiteit werd op 2 november 1996 door België geratificeerd.

Verenigde Naties (1992). *Verdrag inzake biologische diversiteit*. <http://www.biodiv.org/text/cbd0000.htm>, <http://www.unep.ch/bio/cp2-19.html> en <http://www.unep.ch/bio/cp2-5.html> (9 maart 2000)

PP85: blz. 6, 88, 90.

Ferado 1: blz. 31, 64, 67, 220, 225, 328, 394.

90. Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de noordwestelijke Atlantische Oceaan (OSPAR-verdrag)

Convention pour la protection du milieu marin de l'Atlantique du Nord-Est (convention OSPAR) / Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR-convention)

Dit verdrag, waarvan het regionale toepassingsgebied ook de Noordzee omvat, vervangt en vervolledigt twee vroegere verdragen, die respectievelijk door de Commissies van Oslo en van Parijs beheerd werden:

- het *Verdrag ter voorkoming van de verontreiniging van de zee ten gevolge van het storten in zee* (door schepen en vliegtuigen), in 1972 ondertekend te Oslo, had tot doel het storten van industrieel afval, rioolslib, baggerspecie en verbrandingsresten van industrieel afvalwater te regelen en te controleren. Door dit verdrag kon in 1991 een einde worden gemaakt aan de verbranding op zee, in 1995 aan het in zee storten van industrieel afval en vanaf december 1998 aan het in zee storten van slib uit zuiveringsinstallaties;
- het *Verdrag ter voorkoming van de verontreiniging van de zee vanaf het land*, ondertekend te Parijs in 1974, had tot doel de aanvoer naar zee via de

atmosfeer, de rivieren en stromen, de afwatering, de rechtstreekse lozingen en de offshore boorplatformen te regelen en te controleren. In die context werd een groot aantal sectoren grondig onder de loep genomen om de beste beschikbare technologieën te bepalen om verontreiniging te voorkomen. Het heeft ook geleid tot een reeks maatregelen ter bescherming van de geëutrofiëerde mariene zones.

De beslissingen, aanbevelingen en alle andere akkoorden, die onder beide vorige verdragen werden goedgekeurd zullen van kracht blijven. De OSPAR-Commissie beheert het *Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de Noordoostelijke Atlantische Oceaan* (OSPAR-verdrag), sinds het op 25 maart 1998 van kracht werd. Het werd door België geratificeerd door de wet van 11 mei 1995.

Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de Noordoostelijke Atlantische Oceaan (OSPAR-verdrag 1992). <http://www.ospar.org/eng/html/welcome.html> (9 maart 2000)

Ferado 1: blz. 214, 215, 219, 220, 223, 225, 381.

91. Verdrag inzake het zeerecht

Convention sur le droit de la mer / Convention on the Law of the Sea

Het Verdrag inzake het zeerecht regelt bijna alle aspecten van het gebruik van de oceanen door de verdragsluitende partijen. Het is een belangrijke vooruitgang omdat het de juridische context levert waarin alle latere onderhandelingen zullen plaatsvinden. Dit verdrag wordt vaak vergeleken met een “Grondwet van de oceanen”. Het is in werking getreden op 16 november 1994 en door België geratificeerd op 13 november 1998. Dankzij de betere definitie van hun rechten en plichten inzake het behoud en het beheer van de rijkdommen en de zeeverontreiniging in de eerste 200 zeemijlen, werden de kuststaten er door het Verdrag inzake het zeerecht toe aangezet te onderhandelen over restrictievere beschermings- en beheersstelsels voor de zones die buiten hun nationale rechtspraak vallen.

Verdrag van de Verenigde Naties inzake het zeerecht. [gopher://gopher.un.org:70/11/LOS/UNCLOS82](http://gopher.un.org:70/11/LOS/UNCLOS82) (9 maart 2000)

Ferado 1: blz. 213, 219-223, 225.

92. Vierde wereldconferentie over vrouwen

Quatrieme conférence mondiale sur les femmes / Fourth World Conference on Women

De Vierde wereldconferentie over vrouwen (Peking, september 1995), de zogeheten Conferentie van Peking, heeft 189 regeringen, meer dan 2 100 NGO's en 500 vertegenwoordigers van de media bij mekaar gebracht. Ze werd georganiseerd door de Commissie inzake het Statuut van de Vrouw, met de hulp van de VN-Afdeling voor de Bevordering van de Vrouw, die instond voor het secretariaat. De

Verklaring van Peking en het Actieplatform werden er goedgekeurd. Dat zijn twee universele verklaringen omtrent de bevordering en de versterking van de macht en rechten van de vrouw. In de Verklaring van Peking erkennen de regeringen dat de grotere slagkracht van vrouwen en hun volledige deelname, op voet van gelijkheid, aan alle aspecten van het sociale leven, met inbegrip van de besluitvorming en de toegang tot de macht, essentiële voorwaarden zijn voor gelijkheid, ontwikkeling en vrede (Verklaring van Peking, 13). De bevordering en de bescherming van de rechten van vrouwen en meisjes zijn hiervoor fundamenteel.

Verenigde Naties (1995). *Report of the Fourth World Conference on Women*.
gopher://gopher.undp.org:70/00/unconfs/women/off/a--20.en (9 maart 2000).

PP85: blz. 14, 95, 162, 163.

Ferado 1: blz.. 182.

93. Vluchtige organische stoffen (VOS)

Composés organiques volatils (COV) / Volatile organic components (VOCs)

Zie "Ozon in de troposfeer".

94. Voorzorgsbeginsel

Principe de précaution / Precautionary principle

Zie "Beginsel van erkenning van wetenschappelijke onzekerheden".

95. Warmtekrachtkoppeling

Cogénération / Cogeneration

Warmtekrachtkoppeling is een energiebesparende techniek die tegelijkertijd warmte (bijvoorbeeld voor de verwarming van serres of industriegebouwen) en elektriciteit of mechanische energie produceert.

Ferado 1: blz. 203, 204, 284-286, 288, 337, 396, 414.

96. Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED of Brundtlandcommissie)

Commission mondiale sur l'environnement et le développement (CMED ou Commission Brundtland) / World Commission on Environment and Development (WCED)

In 1983 gaf de Algemene Vergadering van de VN (AVVN) aan de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED) de opdracht om een mondiale agenda voor verandering op te stellen. In 1984 startte de WCED haar werkzaamheden on-

der voorzitterschap van Gro Harlem Brundtland. In 1987 legde ze haar rapport, *Onze Aarde Morgen* of het Brundtlandrapport, voor aan de AVVN. In de Brundtlandcommissie zetelden de leden als individu, terwijl de Conferentie van Rio de grootste intergouvernementele conferentie is die de VN organiseerden sinds hun oprichting. Door vereenvoudigende visies op deze complexe onderhandelingen wordt de Brundtlandcommissie soms voorgesteld als uitsluitend bestaande uit wetenschappelijke experts en de Conferentie van Rio als uitsluitend politiek. Maar de realiteit is ingewikkelder. Zowel de teksten van het Brundtlandrapport en Agenda 21, ontwikkeld tijdens discussies en internationale onderhandelingen, zijn gedeeltelijk gebaseerd op wetenschappelijke expertise en op de ervaringen en op de politieke opties van de aanwezige actoren. Deze middelen tot reflectie en actie zijn gebaseerd op wetenschappelijke kennis van het mondiale milieu en ontwikkeling. Daarenboven worden ook politieke factoren in acht genomen. Daarom zouden ze kunnen bijdragen tot het operationaliseren van structurele oplossingen voor actuele ontwikkelingsproblemen. Deze commissie werd ontbonden na de publicatie van het Brundtlandrapport.

PP85: blz. 5-7

Ferado 1: blz. 27, 30-31, 63.

97. Wereldmilieufonds (GEF)

Fond pour l'environnement mondial (FEM) / Global Environmental Facility

Het Wereldmilieufonds (GEF) werd in 1991 opgericht als gevolg van een resolutie van de Wereldbank voor het financieren van milieuprojecten. Dit mechanisme draagt het verschil bij tussen de kost van een project waarin het leefmilieu in rekening genomen werd, en een gelijkaardig project dat dit niet doet. Het kent middelen toe aan ontwikkelingslanden en landen op weg naar een markteconomie voor projecten in verband met de verandering van het klimaat, de biodiversiteit, internationale waterreserves en het ozongat. Activiteiten tegen de verslechtering van het landoppervlak (zoals woestijnvorming en ontbossing) komen ook in aanmerking voor financiële steun van het GEF. De programma's worden beheerd door het VN-ontwikkelingsprogramma (UNDP), het VN-milieuprogramma (UNEP) en de Wereldbank. Omdat het GEF aanvankelijk gelanceerd werd als pilootproject, was het nodig om het te hervormen naar aanleiding van een groeiend aantal aanvragen. Die volgden op de Conferentie van Rio en nieuwe verdragen over biodiversiteit en het klimaat, omdat daarin het GEF als tijdelijk financieel orgaan vermeld werd. Het fonds, dat zowel door schenkende als door ontvangende landen gespijsd wordt, heeft daarom in 1994 een toezegging ontvangen van twee miljard USD over een periode van drie jaar. Sinds de oprichting heeft het fonds al 220 projecten kunnen financieren. Eind 1996 groeiden de middelen van het GEF met 1,33 miljard USD, waaraan nog eens 3,3 miljard

USD toegevoegd kon worden uit cofinanciering. Merk ook op dat de NGO's het statuut van waarnemer in de Raad van het GEF hebben gekregen. Hun aanwezigheid zorgt voor een grotere doorzichtigheid.

Website van het GEF: <http://www.gefweb.org/> (9 maart 2000).

PP85: blz. 21, 74, 87, 88, 108, 109.

Ferado 1: blz. 415.

98. Wereldtop inzake de sociale ontwikkeling

Sommet mondial sur le développement social / World Summit for Social Development

De Wereldtop inzake sociale ontwikkeling werd te Kopenhagen in maart 1995 gehouden. De Top bracht vertegenwoordigers van 186 staten en 811 NGO's bijeen. Er waren drie centrale thema's, namelijk de uitroeiing van de armoede, de uitbreiding van het aantal productieve arbeidsplaatsen en de vermindering van de werkloosheid, én de sociale integratie. Er werden twee belangrijke documenten goedgekeurd: de Verklaring van Kopenhagen en een Actieprogramma. De regeringen gingen uit van het principe dat er geen economische ontwikkeling zonder sociale ontwikkeling bestaat en dat de sociale ontwikkeling en de sociale rechtvaardigheid intrinsiek gekoppeld zijn aan de verwezenlijking en het behoud van de vrede en de veiligheid tussen en binnen de naties (Verklaring van Kopenhagen, punt 5). Ze erkenden ook dat de mens in het middelpunt van het ontwikkelingsbeleid geplaatst moet worden, waarbij het gezin de basiseenheid van de maatschappij vormt (Verklaring van Kopenhagen, 26.h.).

Verenigde Naties (1995). *Report on the World Summit on Social Development. Kopenhagen.* gopher://gopher.undp.org:70/00/unconfs/wssd/summit/off/a--9.en (9 maart 2000).

PP85: blz. 14, 42, 43, 51, 161, 162.

Ferado 1: blz. 181, 182, 401.

99. Wereldtop voor de kinderen

Sommet mondial pour les enfants / World Summit for Children

De Wereldtop voor de kinderen ging door te New York in september 1990, één jaar na de goedkeuring door de Algemene Vergadering van het Verdrag over de Rechten van het Kind. Dit verdrag, dat juridisch bindend is, omvat een reeks universele normen inzake kindbescherming. De Wereldtop werd georganiseerd door zes landen (Canada, Egypte, Mali, Mexico, Pakistan en Zweden) met de steun van UNICEF en andere VN-bureaus. Het verenigde vertegenwoordigers van 159 regeringen. Er namen ook 45 NGO's aan deel. De Top had tot doel het welzijn van de kinderen te bevorderen en leidde tot de goedkeuring van een verklaring en een actieplan inzake de overleving, bescherming en ontwikkeling van de kinderen.

Verenigde Naties (1990). *World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children*. <http://www.unicef.org/wsc/declare.htm> (9 maart 2000).

PP85: blz. 154, 155.

100. Wereldwijde conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling

Conférence mondiale sur le développement durable des petits états insulaires en développement / Global Conference on the (Sustainable) Development of Small Developing Island States

De Conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling (Barbados, april-mei 1994), werd georganiseerd door het Departement voor beleidscoördinatie en duurzame ontwikkeling van de VN samen met de regering van Barbados. Ze verenigde vertegenwoordigers van 111 regeringen, 87 NGO's en van regionale en internationale organisaties. De Verklaring van Barbados en het Actieprogramma voor de duurzame ontwikkeling van de ontwikkelingslanden, die Kleine Eilandstaten zijn, werden goedgekeurd. Dat zijn twee spildocumenten voor de kleine eilandstaten, die hun kwetsbaar milieu willen beschermen.

Verenigde Naties (1994). *Barbados Conference 25 April-6 May 1994 Report of the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States*. <http://www.un.org/esa/sustdev/sidstbc.htm> (9 maart 2000).

PP85: blz. 91, 153, 156, 157.

101. Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (BS 18 juni 1997)

Loi du 5 mai 1997 relative à la coordination de la politique fédérale de développement durable

De wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* heeft een duidelijk wettelijk kader geschapen waarbinnen het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling in de toekomst regelmatig op de politieke agenda zal staan, zowel bij de regeringen, de Wetgevende Kamers, de ministeries, de grote maatschappelijke groepen als bij de hele bevolking. Met dit doel voorziet de wet de tweejaarlijkse publicatie van een Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling (dat in de toekomst onder andere een analyse en een evaluatie van de uitvoering van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling bevat), geschreven door het Federaal Planbureau. Om de vier jaar maakt de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO), waarin alle regeringsleden vertegenwoordigd zijn door hoge ambtenaren, een voorontwerp van Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling. Het bevat een samenhangend actieplan om de beleidsprioriteiten van duurzame ontwikkeling te concretiseren. Dit voorontwerp wordt gelijktijdig voor advies aan de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO) en de bevolking voorgelegd. Het zal ook naar de Wetgevende Kamers en naar de gewest- en gemeenschapsregerin-

gen gestuurd worden. Rekening houden met de bekomen adviezen zal de ICDO dit voorontwerp in een ontwerp omzetten, dat aan de regering zal voorgelegd worden. Op basis van dit ontwerp legt de regering een Meerjarenplan voor Duurzame Ontwikkeling vast. Elk jaar brengen de leden van de ICDO een rapport uit over de uitvoering van het plan binnen hun ministerie. Het jaarlijks rapport van de ICDO en het tweejaarlijks rapport van het Federaal Planbureau zullen, onder andere, bezorgd worden aan alle leden van de federale regering en aan de Wetgevende Kamers. Op die manier worden zowel het opstellen als het opvolgen van het federale beleid transparant en wordt de participatie van alle betrokkenen en geïnteresseerden maximaal gewaarborgd.

Deze wet verscheen in het Belgisch Staatsblad op 18 juni 1997 en werd integraal weergegeven in Ferado 1, blz. 439-444.

PP85: blz. 10, 127, 145, 150.

Ferado 1: blz. v, VIII, IX, 27, 30, 64, 73, 177, 212, 396, 411, 421, 424.

Overzicht Franse en Engelse vertalingen

1. Alfabetisch overzicht Franse vertalingen

Frans	Nederlands
Action 21 (Plan d'action 21)	Agenda 21 (A21)
Aide publique au développement (APD)	Officiële ontwikkelingshulp (OO)
Apport calorique	Calorieënaanbod
Atmosphère	Atmosfeer
Besoins essentiels	Basisbehoeften
Cadmium	Cadmium
Capacité de charge de l'environnement	Draagkracht van het milieu
Cogénération	Warmtekrachtkoppeling
Comité de Coordination de la Politique internationale en Matière d'Environnement (CCPIE)	Coördinatiecomité voor het Internationaal milieubeleid (CCIM)
Commerce d'émissions	Handel in emissies
Commission du développement durable (CDD)	Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD)
Commission interdépartemental de développement durable (CIDD)	Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO)
Commission mondiale sur l'environnement et le développement (CMED ou Commission Brundtland)	Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED of Brundtlandcommissie)
Commission pour l'Etiquetage et la Publicité écologique	Commissie voor Milieuetikettering en Milieureclame
Composante politique du concept de développement durable	Politieke component van duurzame ontwikkeling
Composés organiques volatils (COV)	Vluchtige organische stoffen (VOS)
Conférence de Rio (CNUED)	Conferentie van Rio (UNCED)
Conférence interministérielle de l'environnement (CIE)	Interministeriële Conferentie Leefmilieu (ICL)
Conférence internationale sur la population et le développement	Internationale conferentie over bevolking en ontwikkeling
Conférence mondiale sur le développement durable des petits états insulaires en développement	Wereldwijde conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling
Conscience planétaire	Planetaire dimensie
Conseil central d'Economie	Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB)
Conseil de la consommation (CC)	Raad voor het Verbruik (RVV)
Conseil fédéral du développement durable (CFDD)	Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)
Conseil national du Développement durable	Nationale Raad voor Duurzame Ontwikkeling
Conseil national du Travail (CNT)	Nationale Arbeidsraad (NAR)
Consentement préalable donné en connaissance de cause	Prior informed consent procedure (PIC-procedure)
Convention cadre des NU sur les changements climatiques	Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering
Convention pour la protection du milieu marin de l'Atlantique du Nord-Est (convention OSPAR)	Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de noordwestelijke Atlantische Oceaan (OSPAR-verdrag)
Convention sur la diversité biologique	Verdrag inzake biologische diversiteit

Frans	Nederlands
Convention sur le droit de la mer	Verdrag inzake het zeerecht
Couche d'ozone	Ozonlaag
Développement	Ontwikkeling
Développement durable	Duurzame ontwikkeling
Développement humain	Menselijke ontwikkeling
Dioxyde de carbone (CO ₂)	Koolstofdioxide (CO ₂)
Diversité biologique	Biologische diversiteit (biodiversiteit)
Domaine d'intervention	Programmaterrein
DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)	DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)
Ecotaxe	Milieutaks
Effet de serre (changements climatiques)	Broeikasewffect (klimaatverandering)
Elimination de la pauvreté	Uitroeijing van de armoede
Episode d'ozone	Ozonperiode
Eutrophisation	Eutrofiëring
Externalités	Externaliteiten
Fond pour l'environnement mondial (FEM)	Wereldmilieufonds (GEF)
Force directrice	Sturende kracht
Gaz à effet de serre	Broeikasgas
Grands groupes sociaux	Grote maatschappelijke groepen
Groupe intergouvernemental sur l'évolution du climat (GIEC)	Internationale Panel inzake Klimaatverandering (IPCC)
Initiative 20/20	Initiatief 20/20
Interdisciplinaire	Interdisciplinair
Internalisation des coûts	Internalisering van kosten
Label écologique européen	Europese milieukeur
Loi du 5 mai 1997 relative à la coordination de la politique fédérale de développement durable	Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling
Mécanismes flexibles	Flexibele mechanismen
Mercurie	Kwik
Milieu marin	Mariene milieu
Minimex	Bestaansminimum
Modèle endogène	Endogeen model
Norme de produit	Productnorm
Oxydes d'azote (NO _x)	Stikstofoxiden (NO _x)
Ozone troposphérique	Ozon in de troposfeer
Pairs	Pairs
Pauvreté	Armoede
Perspective fondant l'action	Handelingsperspectief
Petits états insulaires en développement	Kleine eilandstaten in ontwikkeling
Plan fédéral de développement durable	Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling
Pôle thematique	Thematisch kernpunt
Politiques de soutien	Ondersteunend beleid
Politiques thématiques	Kernbeleid
Polychlorobifényls (PCB)	Polychloorbifenylen (PCB's)
Précarité	Bestaansonzekerheid
Principe	Beginsel
Principe d'approche participative et responsable	Beginsel van participatieve en verantwoordelijke benadering
Principe d'équité inter- et intragénérationelle	Beginsel van billijkheid tussen en binnen de generaties

Frans	Nederlands
Principe d'intégration des composantes	Beginsel van integratie van de componenten
Principe de précaution	Vorzorgsbeginsel
Principe de reconnaissance des incertitudes scientifiques	Beginsel van erkenning van wetenschappelijke onzekerheden
Principe de vision à long terme	Beginsel van langetermijnvisie
Principe des responsabilités communes mais différenciées	Beginsel van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden
Programme national de réduction des émissions de CO ₂	Nationaal Programma inzake Vermindering van de CO ₂ -uitstoot (CO ₂ -programma)
Programme pour la suite de la mise en œuvre du Plan d'Action 21 (Programme 21)	Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21 (Programma 21)
Prospective	Toekomstverkenning
Protocole de Kyoto	Kyotoprotocol
Quatrième conférence mondiale sur les femmes	Vierde wereldconferentie over vrouwen
Rapport Brundtland	Brundtlandrapport
Rapport fédéral de développement durable	Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling
Rapport général sur la Pauvreté (RGP)	Algemeen Verslag over de Armoede (AVA)
Reporting-planning-implementation-monitoring	Reporting-planning-implementation-monitoring
Seconde conférence des Nations unies sur les établissements humains (Habitat II)	Tweede Conferentie inzake menselijke nederzettingen (Habitat II)
Seuil de pauvreté	Armoedegrens
Société civile	Maatschappelijk middenveld
Sommet de la terre +5	Top van de Aarde +5 (Top +5)
Sommet mondial pour les enfants	Wereldtop voor de kinderen
Sommet mondial sur le développement social	Wereldtop inzake de sociale ontwikkeling
Sources diffuses	Diffuse bronnen
Transdisciplinaire	Transdisciplinair
Transfert de technologies écologiquement rationnelles	Overdracht van milieuverantwoorde technologieën (technologie-overdracht)
Tributyl-étain	Tributyltin
Utilisation rationnelle de l'énergie (URE)	Rationeel energiegebruik (REG)

2. Alfabetisch overzicht Engelse vertalingen

Engels	Nederlands
Acknowledgement of scientific uncertainty principle	Beginsel van erkenning van wetenschappelijke onzekerheden
Agenda 21	Agenda 21 (A21)
Atmosphere	Atmosfeer
Basic needs	Basisbehoeften
Biological diversity	Biologische diversiteit (biodiversiteit)
Brundtland Report	Brundtlandrapport
Cadmium	Cadmium
Caloric intake	Calorieënaanbod
Carbon dioxide (CO ₂)	Koolstofdioxide (CO ₂)
Carrying capacity of the environment	Draagkracht van het milieu
Civil society	Maatschappelijk middenveld
Cogeneration	Warmtekrachtkoppeling
Commission on Sustainable Development (CSD)	Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD)
Common but differentiated responsibilities principle	Beginsel van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden
Community eco-label	Europese milieukeur
Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR-conventions)	Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu van de noordwestelijke Atlantische Oceaan (OSPAR-verdrag)
Convention on Biological Diversity	Verdrag inzake biologische diversiteit
Convention on the Law of the Sea	Verdrag inzake het zeerecht
Core policies	Kernbeleid
Core theme	Thematisch kernpunt
Development	Ontwikkeling
Diffuse sources	Diffuse bronnen
DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)	DPSIR (Drivers-Pressure-State-Impact-Response)
Driving force	Sturende kracht
Earth Summit +5	Top van de Aarde +5 (Top +5)
Emmission trade	Handel in emissies
Endogenous model	Endogeen model
Environmental technology transfer	Overdracht van milieuverantwoorde technologieën (technologie-overdracht)
Eradication of poverty	Uitroeijing van de armoede
Eutrophication	Eutrofiëring
Externalities	Externaliteiten
Flexible mechanisms	Flexibele mechanismen
Fourth World Conference on Women	Vierde wereldconferentie over vrouwen
Framework Convention on Climate Change	Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering
Global Conference on the (Sustainable) Development of Small Developing Island States	Wereldwijde conferentie over duurzame ontwikkeling van kleine eilandstaten in ontwikkeling
Global Environmental Facility (GEF)	Wereldmilieufonds (GEF)
Green tax	Milieutaks
Greenhouse effect	Broeikaseffect (klimaatverandering)
Greenhouse gas	Broeikasgas
Human development	Menselijke ontwikkeling
Initiative 20/20	Initiatief 20/20
Integration of components principle	Beginsel van integratie van de componenten

Engels	Nederlands
Inter- and intragenerational equity principle	Beginsel van billijkheid tussen en binnen de generaties
Interdisciplinary	Interdisciplinair
Intergovernmental Panel on climate Change (IPCC)	Internationale Panel inzake Klimaatverandering (IPCC)
Internalization of costs	Internalisering van kosten
International Conference on Population and Development	Internationale conferentie over bevolking en ontwikkeling
Kyoto Protocol	Kyotoprotocol
Long-term view principle	Beginsel van langetermijnvisie
Major social groups	Grote maatschappelijke groepen
Marine environment	Mariene milieu
Mercury	Kwik
Minimum means of subsistence	Bestaansminimum
Nitrogen oxide (NO _x)	Stikstofoxiden (NO _x)
Official development aid (ODA)	Officiële ontwikkelingshulp (OO)
Outlook	Toekomstverkenning
Ozone episode	Ozonperiode
Ozone layer	Ozonlaag
Peers	Pairs
Perspective grounding action	Handelingsperspectief
Political component of sustainable development	Politieke component van duurzame ontwikkeling
Polychlorinated biphenyl (PCBS)	Polychloorbifenylen (PCB's)
Poverty	Armoede
Poverty line	Armoedegrens
Precariousness	Bestaansonzekerheid
Precautionary principle	Voorzorgsbeginsel
Principle	Beginsel
Prior informed consent procedure (PIC-procedure)	Prior informed consent procedure (PIC-procedure)
Product standard	Productnorm
Programme area	Programmaterrein
Programme for the Further Implementation of Agenda 21 (Programme 21)	Programma voor de verdere uitvoering van Agenda 21 (Programma 21)
Rational use of energy (RUE)	Rationeel energiegebruik (REG)
Reporting-planning-implementation-monitoring	Reporting-planning-implementation-monitoring
Rio Conference (UNCED)	Conferentie van Rio (UNCED)
Second United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II)	Tweede Conferentie inzake menselijke nederzettingen (Habitat II)
Shared and responsible approach principle	Beginsel van participatieve en verantwoordelijke benadering
Small Island Development States (SIDS)	Kleine eilandstaten in ontwikkeling
Supporting policy	Ondersteunend beleid
Sustainable development	Duurzame ontwikkeling
Transdisciplinary	Transdisciplinair
Tributyltin	Tributyltin
Tropospheric ozone	Ozon in de troposfeer
Volatile organic components (VOCs)	Vluchtige organische stoffen (VOS)
World Commission on Environment and Development (WCED)	Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (WCED of Brundtlandcommissie)
World Summit for Children	Wereldtop voor de kinderen
World Summit for Social Development	Wereldtop inzake de sociale ontwikkeling
Worldwide dimension	Planetaire dimensie

